

Titel: Journalen NB4

Citation: "Journalen NB4", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K20*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb4-kom-root.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K20

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Af »Sygdommen til Døden«** : *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse. Af Anti-Climacus. Udgivet af S. Kierkegaard, Kbh. 1849.* SK påbegyndte manuskriptet i feb. 1848, jf. det første udkast i optegnelse NB4:76. Bønnen er formentlig kasseret og klistret ind i NB4 efter beslutningen medio maj 1848 om ikke at lægge værket retorisk an, dvs. som taler, jf. NB4:160.

I trykt udgave: Bind 20 side 287 linje 1

◀ **frembærer Menigheden ... syge og sorrigfulde ere** : hentyder til den forordnede kirkebøn efter prædikenen ved højmessens på alle søn- og helligdage: »Antag dig alle Enker! Vær en Værges for alle Faderløse! Forlad aldrig nogen af de Forladte! Indfind dig hos de Syges Seng! Annam de i Troens Døendes sidste Suk, og deelagtiggør deres Siele i den evige Glæde!« *Forordnet Alter-Bog for Danmark, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381 (forkortet Alter-Bog), s. 221.* Desuden til den forordnede kirkebøn efter prædikenen ved froprædiken (tidlig morgengudstjeneste) og aftensang på alle søn- og helligdage: »Vor Herres, Jesu Christi, Fred være hos os i Evighed! Gud trøste dem Alle, som sorrigfulde ere, enten de ere fiern eller nær!« *Alter-Bog, s. 228.*

I trykt udgave: Bind 20 side 287 linje 3

◀ **naar Nogen ... i livsfarlig Sygdom ... særlige Forbøn** : If. *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual, Kbh. 1762 [1685] (forkortet Kirke-Ritual), kap. 6, »Om Syge«*, skal præsten, når han besøger en syg, »formane de hosstaaende, at de endrægteligen bære hannem for GUd i deres Bønner«, s. 191.

I trykt udgave: Bind 20 side 287 linje 4

◀ **Sygdommen til Døden** : spiller på Joh 11,4, hvor Jesus i anledning af Lazarus' død siger: »denne Sygdom er ikke til Døden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 287 linje 8

◀ **en Bøn her** : dvs. umiddelbart efter forordet til *Sygdommen til Døden, SV2 11, 133f.*, jf. *Pap. VIII 2 B 142.*

I trykt udgave: Bind 20 side 287m linje 2

◀ **for opbyggeligt** : SK skelner ml. 'det opbyggelige', som han bl.a. hæfter på sine opbyggelige taler (1843-44), og 'opbyggelse', der må forstås som en højere kategori; da han i juli 1849 udgiver *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse*, skriver han i journalen NB11: »Nu udgaaer 'Sygdommen til Døden' men pseudonymt med mig som Udgiver. Det hedder 'til Opbyggelse' det er mere end min Kategorie, Digter Kategorien: opbyggelig« (*Pap. X 1 A 510, s. 329.*)

I trykt udgave: Bind 20 side 287m linje 4

◀ **Anlægget til 1001 Nat ... gennem tre Aar** : I rammefortællingen til den arabiske eventyrsamling *Tusind og én nat* fortælles det om kong Schahriar, at han efter at have afsløret sin hustrus utroskab og slået hende ihjel befaler sin vezir hver aften at bringe ham en ung jomfru for at forlyste sig med hende og derpå dræbe hende. Efter tre år står vezirens egen datter, Scheherezade, for tur, men gennem tusind og én nat tryllebinder hun kongen med sine eventyr. Da hun morgenen efter den sidste nat træder frem for ham med de børn, hun i al hemmelighed har avlet med ham, gifter han sig med hende. Jf. *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1, udg. af A. Lewald, Stuttgart 1838, bd. 2-4 Pforzheim, 1839-41, ktl. 1414-1417.

I trykt udgave: Bind 20 side 288 linje 9

◀ **Der skal skrives nogle Taler til Opvækkelse** : Den følgende disposition følges i tredje afdeling af *Christelige Taler, Kbh. 1848*, med separat paginering og med deltitlen: »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse. Christelige Foredrag« (SV2 10, 189-284), jf. indholdsfortegnelsen, s. 5 (SV2 10, 193). Trykmanuskriptet blev indleveret til trykkeriet 6. marts (325,14), og *Christelige Taler* udkom 25. april.

I trykt udgave: Bind 20 side 288 linje 24

◀ **»Forvar Din Fod ... Huus« (Prædikerens)** : SK skriver »Din« for »din«, men citerer i øvrigt ordret fra Jens Møllers overs. af Præd 4,17, *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter*, overs. af J. Møller og R. Møller, bd. 1-3, Kbh. 1828-30, ktl. 86-88; bd. 1, s. 426.

I trykt udgave: Bind 20 side 288 linje 27

◀ **Journalen NB2 p 147-48** : jf. journalen NB2:142, SKS 20, 199.

I trykt udgave: Bind 20 side 288m linje 3

◀ **Dto p. 242 n: og 243 ø.** : jf. journalen NB2:243, SKS 20, 231f.

I trykt udgave: Bind 20 side 288m linje 5

◀ **»Hvad skulle vi ... Throner o: s: v:** : løst citat og gengivelse af Matt 19,27-28 (NT-1819): »Da svarede Peder, og sagde til ham: see, vi have forladt alle Ting, og fulgt dig; hvad skulle da vi have? Men Jesus sagde til dem: sandelig siger jeg Eder, at I, som have efterfulgt mig, udi Igienfødselen, naar Menneskens Søn skal sidde paa sin Herligheds Throne, skulle I og sidde paa tolv Throner, og dømme de tolv Israels Stammer.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 1

◀ **Al Ting tjener ... elske Gud** : gengivelse af Rom 8,28.

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 6

◀ **De Dødes ... de Uretfærdiges** : med ubetydelig afvigelse i interpunktion ordret citat fra ApG 24,15 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 8

◀ **de 3 Beviser** : sigter formentlig til de tre beviser for den individuelle sjæls udødelighed, som den ty. hegelianer Carl Friedrich Göschel leverer i kap. 3, »Von der Triplicität der Beweise für die Unsterblichkeit der Seele im Lichte der Spekulation«, i *Von den Beweisen für die Unsterblichkeit der menschlichen Seele im Lichte der spekulativen Philosophie*, Berlin 1835, s. 153-230. P.M. Møller diskuterer disse beviser i afhandlingen »Tanker over Muligheden af Beviser for Menneskets Udødelighed, med Hensyn til den nyeste derhen hørende Literatur« i *Efterladte Skrifter af Poul M. Møller* bd. 1-3 (bd. 1 udg. af Chr. Winther, bd. 2 udg. af F.C. Olsen, bd. 3 udg. af Chr. Thaarup), Kbh. 1839-43, ktl. 1574-1576; bd. 2, 1842, s. 257-269.

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 10

◀ **vist nok** : sikkert, uomtvisteligt.

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 10

◀ **Det er saligt - at blive forhaanet for en god Sag** : sigter til 1 Pet 3,14: »Men skulle I også komme til at lide for retfærdigheden, er I salige.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 13

◀ **glæder Eder ... Ondt om Eder** : løst og sammensat citat fra Matt 5,11-12 (NT-1819): »Salige ere I, naar man bespotter og forfølger Eder, og taler allehaande Ondt imod Eder for min Skyld, og lyver det. Glæder og fryder Eder, thi Eders Løn skal være megen i Himlene; thi saa have de forfulgt Propheterne, som var for [før] Eder.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 13

◀ **Glæd Dig** : allusion til Paulus' formaning til menigheden i Thessaloniki: »Vær altid glade« (1 Thess 5,16), og til menigheden i Filippi: »Glæd jer altid i Herren! Jeg siger atter: Glæd jer!« (Fil 4,4).

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 15

◀ **et Maaltid (...) som Storkens hos Ræven** : sigter til Æsops fabel om ræven og storken. Jf. *Phædri Æsopiske Fabler*, overs. af M.R. Thaarup, Kbh. 1826, 1. bog, nr. 26, s. 14f.: »Til Gjæst, man siger, indbød Ræven Storken først, / Og i en flad Talerken bragte Suppe frem, / Saa at det var umuligt for den sultne Stork / At faae det allermindste smagt. Til Gjengjæld nu / Indbød den Ræven, satte Finker frem i en / Smalhalset Flaske, hvori selv den stak sit Næb / Og mættedes, mens Gjæstens Tarme peb af Sult. / Idet han nu forgæves slikked Flaskens Hals, / Da taled efter Sagnet saa den fremmed Fugl: / Hvad gjort man har mod Andre, bør man lide selv.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 17

◀ **»Vee Eder om Alle tale godt om Eder.«** : løst citat fra Luk 6,26 (NT-1819): »Vee Eder, naar alle Mennesker tale vel om Eder!«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 20

◀ **»Vi ere nu Frelsen nærmere end da vi bleve Troende.«** : løst citat fra Rom 13,11 (NT-1819): »vor Frelse er nu nærmere, end da vi bleve Troende.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 23

◀ **Han (Christus) blev troet paa Jorden (1 Tim: 3, 16)** : jf. 1 Tim 3,16 (NT-1819): »og uden Modsigelse stor er den Gudfrygtigheds Hemmelighed: Gud er aabenbaret i Kiød, er retfærdiggjort i Aand, seet af Engle, prædiket iblandt Hedninger, troet i Verden, optagen i Herlighed.«

I trykt udgave: Bind 20 side 289 linje 25

◀ **skrevet om Psalmebogssagen** : Ønsket om en ny salmebog blev først ytret på stænderforsamlingen i Viborg i 1840, men ved resolution af 25. juni 1842 meddelte myndighederne, at de kun ville sanktionere et tillæg til den i 1798 autoriserede *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (290,4). Det følgende år udkom ved J.P. Mynster (297,19) *Udkast til et Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog (Foreløbig udgivet som Prøve)*, Kbh. 1843. Samme år organiserede hovedstadens præster og universitetsansatte teologer sig imidlertid i Københavns gejstlige Konvent, som i en forestilling til Det kgl. danske Cancellie af 1. maj 1844 anbefalede en helt ny salmebog, jf. »Beretning om Kjøbenhavns geistlige Convents Forhandlinger« i *Theologisk Tidsskrift*, udg. af C.E. Scharling og C.T. Engelstoft, bd. 8 (1844; ny række, bd. 2), s. 320-358; s. 350. Ved resolution af 20. feb. 1845 blev et tillæg til salmebogen autoriseret til brug i de menigheder, der måtte ønske det (290,4), men samtidig tilkendegav kongen i resolutionen, at han nu ønskede, at det københavnske konvent skulle fortsætte sit arbejde med at tilvejebringe en helt ny, samlet salmebog. Kort forinden, den 8. jan. 1845, havde konventet udgivet *Kirke-Psalmer udgivne til Prøve af Kjøbenhavns geistlige Convents Psalme-Comitee* (1845), men den 14. jan. 1846 forkastede det selv sit prøvehefte og opløste sin komité. I stedet nedsatte Roskilde Præstekonvent den 14. okt. 1846 en salmebogskomité, der fortsatte arbejdet. – Antallet af pamfletter, adresser og artikler, der blev 'skrevet om salmebogssagen' 1840-48, er så stort, at det vil være vanskeligt at sammenstykke en komplet bibliografi. Blandt de vigtigste kan i kronologisk rækkefølge nævnes følgende (med vægt på de artikler, som SK må formodes at have kendt som abonnent på *Dansk Kirketidende*, udg. af R.Th. Fenger og C.J. Brandt, bd. 1-8, Kbh. 1845-53, ktl. 321-325): J.P. Mynster »Om Tillæget til den evangelisk-christelige Psalmebog« i *Dansk Ugeskrift* den 15. marts 1844 (2. rk., nr. 101, bd. 4, s. 359-370); P.A. Fenger *En Stemme i Psalmebogs-Sagen*, Kbh. 1844; *Aaben Skrivelse til hvem der vil læse den og navnlig til det Kjøbenhavnske Præsteconvents Comitee til en ny Psalmebogs Udarbejdelse, fra syv og tyve danske Præster*, Kbh. 1845; N.F.S. Grundtvig »Psalmebogs-Sagen i Danmark« i *Dansk Kirketidende* den 19. okt. 1845 (nr. 3, bd. 1, sp. 34-43); J.R. Damkiær »Kirke-Psalmer, udgivne til Prøve af Kjøbenhavns geistlige Convents Psalme-Comitee. Kbhvn. C. A. Reitzels Forlag. 1845« i *For Literatur og Kritik. Et Fjerdingssaarskrift*, udg. af Fyens Stifts literære Selskab, bd. 3, Odense 1845, s. 367-420; Th. Fenger »Om Psalmebogssagens Stilling for nærværende Øieblik« i *Dansk Kirketidende* den 15. marts 1846 (nr. 27, bd. 1, sp. 443-453); V. Birkedal »Anmodning til det Kjøbenhavnske Præstekonvents Majoritet« i *Dansk Kirketidende* den 10. maj 1846 (nr. 35, bd. 1, sp. 569-578); »Roskilde-Convent. (Mødet i Ringsted d. 14de Octbr.)« i *Dansk Kirketidende* den 13. dec. 1846 (nr. 64, bd. 2, sp. 177-191); S.C.W. Bindsbøll *Betænkning i Anledning af Forhandlingerne om en ny Psalmebog*, Kbh. 1846; »Til den af Roeskilde Præsteconvent beskikkede Psalmebogs-Comitee« i *Dansk Kirketidende* den 25. april 1847 (nr. 83, bd. 2, sp. 481-483); »Roskilde Præsteconvent. (Mødet d. 8de Juli 1847)« i *Dansk Kirketidende* den 22. aug. 1847 (nr. 98f., bd. 2, sp. 721-723 og sp. 726-734); Th. Fenger »Om en bedre Psalmesang« i *Dansk Kirketidende* den 14. nov. 1847 (nr. 111, bd. 3, sp. 105-112), og den 21. nov. 1847 (nr. 112, sp. 118-127).

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 1

◀ **den evangeliske Psalmebog** : *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*, Kbh. 1845 (ktl. 197), som indeholder *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog. Ved Kongelig Resolution af 20de Febr. 1845 autoriseret til Brug i de Menigheder, som maatte ønske at afbenytte det*, Kbh. 1845.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 4

◀ den brusende **Grundtvig**: N.F.S. Grundtvig (1783-1872), da. præst, digter, historiker, politiker m.m., som ud fra sine personlige forudsætninger fornyede da. folkelighed og kristendom på afgørende vis. I 1822 modtog han kaldet som kapellan ved Vor Frelzers Kirke på Christianshavn, men i maj 1826 nedlagde han sit embede, angiveligt fordi man forbød afsyngelsen af hans egne salmer i kirken, jf. N.F.S. Grundtvig *Danske Høitids-Psalmer til Tusindaars-Festen*, Kbh. 1826. Samme år blev han idømt forhåndscensur for injurier mod den rationalistiske teologiprof. H.N. Clausen. I 1832 fik Grundtvig lov til at prædike til aftensang i Frederikskirken (i dag Christianskirken) på Christianshavn, hvor han fortsatte sin salmedigtning og gendigtning af gamle salmer, jf. N.F.S. Grundtvig *Sang-Værk til den Danske Kirke* bd. 1-2, Kbh. 1837-41; bd. 1, ktl. 201. Censuren mod Grundtvig blev ophævet i 1837. Den 28. maj 1839 blev han kaldet til præst ved Vartov Hospitalskirke (se kort 2, A2), hvor han samlede en fri menighed, der ikke mindst blev knyttet sammen i afsyngelsen af hans salmer. Trods dronning Caroline Amalies protektion mødte Grundtvigs salmedigtning fortsat modstand fra myndighederne, ikke mindst fra biskop Mynster. Således fik han kun fire salmer optaget i *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog* (290,4), nemlig »Søndag-Morgen fra de Døde« (nr. 602), »Kommer hid kun med de Smaa« (nr. 606), »Her mødes alle Veie« (nr. 612) og »Guds Ord, det er vor Arvegods« (nr. 617). Fra 1845 lod Grundtvig trykke salmehæfter til brug i Vartov ved kirkeårets højtider, jf. *Fest-Psalmer*, Kbh. u.å. [1850].

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 6

◀ **Kingos Psalmer** : Thomas Kingo (1634-1703), da. biskop og (salme)digter, der med sine *Aandelige Siunge-Koor, Morgen- og Aftensange* samt *Hjerte-Suk* fik varig betydning; han bidrog med 85 salmer til den forordnede *Kirke-Psalme-Bog* (1699), som han selv udgav, hvorfor den oftest omtales som 'Kingos salmebog', jf. *Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog, (...)* (*Nøiagtig aftrykt efter Udgaven af 1778.*), Kbh. 1833, ktl. 204 (forkortet *Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog*). Jf. også *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, udg. af P.A. Fenger, Kbh. 1827, ktl. 203.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 7

◀ **Incarnatet**: farve som kød; kropslighed.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 8

◀ **Prætenderende** : påtrængende, anmassende.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 9

◀ **Jernbanetog stødte an underveis** : Den første jernbanelinie i kongeriget Danmark blev åbnet ml. København og Roskilde i 1847 og var endnu i 1848 den eneste (i hertugdømmet Holsten, som hørte under den danske krone, havde man allerede i 1844 åbnet en linie ml. Kiel og Altona). SK kørte første gang med tog i maj 1843, da han på sin hjemrejse fra Berlin benyttede den nyåbnede jernbane til Angermünde. - **stødte an**: skumplede.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 16

◀ **Gr. er en jodlende Friskfyr** : sml. et udkast til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, hvor SK i 1845 betegner det som et af Grundtvigs retoriske kneb »at jodle med Stemmen«, *Pap.* VI B 29, s. 110, lin. 13. Jodlende tyrolere havde været populære på københavnske forlystelsessteder i årene o. 1830; den 19. sept. 1829 måtte Det kgl. Teater ty til annoncering af jodlenumre efter anden-opførelsen af Beethovens opera *Fidelio*, da direktionen ikke mente på anden måde at kunne sælge billetter til forestillingen.

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 19

◀ **»hjertelig mig nu længes«** : »Hiertelig mig nu længes« i *Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog* (290,7), s. 147f. Salmen blev ikke optaget i *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (i øvrigt heller ikke i *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*).

I trykt udgave: Bind 20 side 290 linje 20

◀ **Jeg arbejder af yderste Evne** : nemlig på manuskriptet til *Christelige Taler* (288,24), jf. tekstredegørelsen i *SKS K20*, 291-93.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 1

◀ **dem i Bombasin, Klæde, Silke, Fløiel** : dvs. biskopperne og dem, der havde forsvaret den teologiske doktorgrad. I forordning af 13. marts 1683 om klædedragt m.m., hedder det i kap. 1, § 5, der stadig var gældende på SKs tid: »Bispen over Siellands Stift og Kongens Confessionarius maae bære sorte Fløiels Vinge-Kiorteler, Fløiels Huer og Bonetter; de andre Bisper sorte Silke-Kiorteler med Fløiels Vinger, saa og sorte Fløiels Huer og Bonetter; *Promoti Doctores in Theologia* [promoverede doktorer i teologi] Fløiels Bonetter og Vinger paa deres Kiorteler af Fløiel, saa og Silke-Simarrer; Og maae ingen, uden Kiøbsted-Præster, Capellaner i Khavn, Provster og Præster paa Landet, som ere *promoti Magistri* [promoverede magistre], bære Bonetter.« - **Bombasin**: stof af uld el. af uld og silke, der benyttes som for.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 12

◀ **Vogt Dig især for Præsterne** : spiller på Jesu ord, Luk 20,46-47: »Vogt jer for de skriftkloge, som gerne vil gå omkring i lange klæder og ynder at lade sig hilse på torvene og at have de fornemste sæder i synagogerne og at sidde øverst til bords ved gæstebudene; de, som opæder enkers bo og for et syns skyld beder længe; de skal få des hårdere dom.«

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 14

◀ **Søndag-Aften er han henne i Klubben** : Det var ikke usædvanligt, at gejstlige embedsmænd var medlemmer af klubber, selskaber og foreninger; således fandt man 1840-47 biskop Mynster (297,19) som medlem af otte-ni foreninger og stiftsprovst Tryde som medlem af seks-syv foreninger, jf. F. Jørgensen »Københavnske foreninger 1820 til 1848« i *Historiske Meddelelser om København*, 4. rk., bd. 5, Kbh. 1957-59, s. 94f.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 16

◀ **spørge Nyt** : høre de sidste nyheder.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 17

◀ **hans Højærværdighed** : If. rangforordningen af 14. okt. 1746 (med ændringer ved bekendtgørelse af 12. aug. 1808) indgik 'højærværdig' i titulaturen for den højere og højeste gejstlighed, placeret i 2. til 6. klasse (af i alt ni), således både Sjællands biskop og Københavns sognepræster, hofprædikanten og teologiske doktorer m.fl. Jf. »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden« i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* bd. 1-2, Kbh. 1844, ktl. 933; bd. 1, s. 49-56.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 18

◀ **Pereat** : lat. 'lad ham dø', 'ned med ham'! Modsat 'vivat', 'lad ham leve'!

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 21

◀ **for Alt** : før alt andet, frem for alt.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 23

◀ **Justitsraad** : If. rangforordningen var (titulære) justitsråder placeret i 5. klasse som nr. 3 og virkelige justitsråder i 4. klasse som nr. 3. En justitsråd skulle tituleres »Højædle og velbyrdige Herre«.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 27

◀ **Excellence** : Titulaturen 'Deres excellence' var forbeholdt rangspersoner af 1. klasse.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 27

◀ **Ægtepeer** : el. Ægtepeter, en pjokket, forkuet el. kedelig ægtemand.

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 28

◀ **Helligdags-Anordningen (...) Næringsdrivende (...) alle Boutiquer skulle være lukkede (...) om Søndagen** : sigter til forordning af 26. marts 1845 ang. »Søn- og Helligdagens vedbørlige Helligholdelse«, hvor det om tidsrummet kl. 9 til 16 på søn- og helligdage hedder, at bl.a. næringsdrivende ikke må »æske Arbejde af deres Svende eller Arbejdere, hvorved disse forhindres fra om Søn- og Helligdagene at besøge Gudstienesten« (§ 4). Endvidere hedder det, at i samme tidsrum »maa ogsaa Kiøben og Sælgen saavel paa Gader og andre offentlige Steder, som i de Handlendes og andre Næringsbrugeres Boutiker ophøre, og bemeldte Boutiker holdes lukte« (§ 5).

I trykt udgave: Bind 20 side 291 linje 39

◀ **Socrates** : Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) er ved siden af Platon og Aristoteles den berømteste gr. filosof. Han udviklede sin filosofi i dialog med sine samtidige og har intet skriftligt efterladt, men hans karakter og lære er blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig Aristofanes i komedien *Skyerne*, Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskriftet om Sokrates *Memorabilia*, og Platon i dialogerne. Sokrates blev af en folkedømmestol i Athen dømt til døden for at antage andre guder end dem, staten anerkendte, og for at fordærve ungdommen; han blev henrettet med et bæger gift, som han tømte med sindsro.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 7

◀ **Spekulationen** : den spekulative, dvs. hegelske filosofi og teologi.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 9

◀ **Socrates (...) Populair-Philosoph** : Fx i W.G. Tennemann *Geschichte der Philosophie* bd. 1-11, Leipzig 1798-1819, ktl. 815-826; bd. 2, 1799, s. 3f., omtales Sokrates (292,7) som »populärer Philosoph, dem es mehr um die Veredelung der Menschheit, um die Anwendung der Philosophie im Practischen, als um die Wissenschaft zu thun war«. Her kan også sigtes til Hegel, der om Sokrates' dom og henrettelse – og med henvisning til Platons værker *Sokrates' Forsvarstale* og *Faidon* – skriver: »Daß Sokrates seinem Tode auf die edelste, ruhigste (männliche) Weise entgegen gegangen, ließ sich von Sokrates nicht anders erwarten. Plato's Erzählung der schönen Scenen seiner letzten Stunden, obgleich nichts Ausgezeichnetes enthaltend, ist ein erhebendes Bild und wird immer die Darstellung einer edlen Tat seyn. Die letzte Unterredung des Sokrates ist Popular-Philosophie«, G.W.F. Hegel *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* bd. 1-3 (i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*); bd. 13-15), udg. af K.L. Michelet, Berlin 1833-36, ktl. 557-559; bd. 2 (*Hegel's Werke* bd. 14; *Jub.* 18), 1833, s. 116f.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 12

◀ **quoad doctrinam** : lat. 'hvad angår hans undervisning'.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 12

◀ **Heros** : helt.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 20

◀ **At kalde Socrates et Genie** : sigter måske til Hegel, der i sin filosofihistorie diskuterer Sokrates' genialitet qua individ: »Dem Sokrates war nach bestimmteren Begriffen sein Genius als die wollende, entschließende einzelne Individualität«, skriver Hegel og fortsætter; »Was wahrhaft göttlich, gehört jedem an; Talent, Genie sind ein Einzelnes, Eigentümliches«, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* bd. 2, s. 106f.

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 24

◀ **været en Bremse** : hentyder til *Sokrates' Forsvarstale*, 31a, hvor Sokrates advarer sine dommere mod at dømme ham til døden: »For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der – hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt – er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag. Det tror jeg virkelig har været Guds Tanke med mig: jeg bruger jo hele min Dag til at holde jer i Aande, til at drive jer frem, til at irritere hver enkelt af jer, ligesom en Bremse, der flyver fra det ene Sted af Kroppen til det andet« (*Platons Skrifter*, udg. af C. Høeg og H. Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 281). – Sml. journal JJ:477 (1846), hvor SK overvejer spørgsmålet: »Hvorfor sammenlignede Socrates sig selv med en Bremse?« (SKS 18, 298).

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 26

◀ **cfr Themaet i Talen VI af Stemninger i Lidelsers Strid** : jf. sjette tale med titlen (temaet) »*Det Glædelige i*: at naar jeg 'vinder Alt', saa taber jeg jo slet Intet« i *Christelige Taler* (288,24), anden afdeling med separat paginering og med deltitlen »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler« (SV2 10, 111-187), s. 58-63 (SV2 10, 171-176).

I trykt udgave: Bind 20 side 292 linje 30

◀ **som Den, der ... taler det meningsløst** : således som Simon Peter, om hvem SK i anden tale i tredje afdeling af *Christelige Taler* skriver: »*Han forlod Slægt og Venner og Jævnliges, de Begreber og Forestillinger, i hvilke hans Omgangskreds har havt deres Liv, han blev mere fremmed for dem end Den er, der taler et fremmed Sprog*«, s. 28 (SV2 10, 216).

I trykt udgave: Bind 20 side 293 linje 6

◀ **kunstige** : dygtige, snedige.

I trykt udgave: Bind 20 side 293 linje 11

◀ **skralde sammen** : samler sammen, sådan som skraldemændene samlede diverse affald sammen på deres vogn (skraldemændene adviserede beboerne om deres ankomst ved at svinge med en skralde, så man kunne høre, at det var tid til at bære affald ud på vognene).

I trykt udgave: Bind 20 side 293 linje 23

◀ **53 Ark** : hvilket i oktav-format vil sige 848 sider. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* var til sammenligning på 496 sider i oktav-format, svarende til 31 ark. Udgangspunktet er formatbetegnelsen helark, som ved fortsat halvering giver formaterne folio (4 tryksider pr. ark), kvart (8 tryksider pr. ark) og oktav (16 tryksider pr. ark).

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 10

◀ **Pagina** : lat., side.

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 11

◀ **Kjøbstad** : by i provinsen, i modsætning til en hoved- og residensstad.

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 13

◀ **Aftenbladet gjør ... uforholdsmæssig stor** : *Kjerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i*
7 af 47 sider

Talers Form, Kbh. 1847, blev annonceret som »udkommen« i *Adresseavisen* den 29. sept. 1847, nr. 229. Her sigtes til anmeldelsen i *Nyt Aftenblad* den 14., 15. og 17. dec. 1847 (nr. 291, nr. 292 og nr. 294), jf. første sætning i sidste afsnit den 17. dec.: »Hermed slutte vi en Anmeldelse, som er bleven usædvanlig lang, men som saa at sige er bleven os afnødet ved Værkets usædvanlige Rigdom.« Anmeldelsen breder sig over o. 11 spalter.

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 18

◀ **et Par Dage efter ... en Tyvs Sag** : Under rubrikken »Commissionssag« i *Nyt Aftenblad* den 18. dec. 1847 (nr. 295) aftrykkes en kommissionsdom i en tyverisag. Dommen fylder o. seks spalter.

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 20

◀ **Syndens to Former** : sml. journal NB:175, SKS 20, 110.

I trykt udgave: Bind 20 side 294 linje 26

◀ **Text til en Fredags-Prædiken** : dvs. bibelsk tekst til en prædiken ved altergangen, som på SKs tid fandt sted om fredagen i Vor Frue Kirke. SK havde selv to gange prædiket ved altergangen i Vor Frue Kirke, første gang fredag 18. juni 1847 over Matt 11,28, anden gang fredag 27. aug. 1847 over Joh 10,27. Prædikenerne er trykt som anden og tredje tale i *Christelige Taler* (288,24), fjerde afdeling med deltitlen »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«, s. 23-39 (SV2 10, 307-324).

I trykt udgave: Bind 20 side 295 linje 5

◀ **Til min Ihukommelse** : hentyder til Jesu ord ved nadverens indstiftelse, 1 Kor 11,23-25: »Vor HERre Jesus Christus i den Nat, der han blev forraadt, NB. tog han Brødet, takkede og brød det, gav sine Disciple og sagde: Tager dette hen, og æder det! Det er mit Legem, som gives for Eder! Dette gjøre til min Ihukommelse! / Ligesaa (NB.) tog han og Kalken efter Aftens-Maaltid, takkede, gav dem, og sagde: Drikker alle deraf! Denne er det ny Testamentes Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes Forladelse! Dette gjører, saa ofte som I det drikke, til min Ihukommelse«, *Alter-Bog* (287,3), s. 253f.

I trykt udgave: Bind 20 side 295 linje 6

◀ **komme Sabbathens Dag ihu og holde den hellig** : sigter til det tredje blandt De ti bud, 2 Mos 20,8: »Kom Sabbatens Dag ihu, at hellige den« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 20 side 295 linje 8

◀ **Ingen har dog ... ud i Verden** : sml. Jj:377, SKS 18, 266.

I trykt udgave: Bind 20 side 295 linje 17

◀ **bekymret for sig selv for sin Sjels Frelse** : spiller på Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse«.

I trykt udgave: Bind 20 side 295 linje 28

◀ **Til »Stemninger i Lidelsers Strid« ... lagte til Siden** : Der sigtes til *Christelige Taler* (288,24), anden afdeling med deltitlen »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler« (292,30). De »7 Themata« fremgår af indholdsfortegnelsen s. 7 (SV2 10, 115).

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 6

◀ **Det Glædelige ... NB 2 p. 73** : jf. journal NB2:72, SKS 20, 171.

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 8

◀ **Det glædelige ... NB 2 p. 238** : jf. journal NB2:237, SKS 20, 230.

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 12

◀ **Det Glædelige ... NB 2 p. 190 og 191** : jf. journal NB2:181, SKS 20, 213.

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 15

◀ **Act: 12, 14. Den Pige ... staae udenfor** : gengivelse hhv. ordret citat fra ApG 12,13-14 (NT-1819): »Men da Petrus bankede paa Forstuens Dør, kom en Pige, ved Navn Rhode, frem, for at høre, hvo [hvem] der var. [v. 14] Og da hun kiendte Petri Røst, aabnede hun af Glæde ikke Døren, men løb ind, og forkyndte dem, at Petrus stod for Døren.« - **Peder**: egl. Simon, også kaldet Peter, en af de tolv apostle, jf. Matt 10,2.

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 18

◀ **Man siger: en Ulykke kommer sjældent alene** : ordsprog, bl.a. optegnet i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 496.

I trykt udgave: Bind 20 side 296m linje 1

◀ **det der almdl. anprises som Alvor og Kjerlighed ... Selvkjerlighed** : en grundtanke i *Kjerlighedens Gjerninger* (294,18), hvor SK udskiller for- og selvkærlighed fra den egentlige kærlighed: næstekærligheden.

I trykt udgave: Bind 20 side 296 linje 22

◀ overtage mine **Partes**: lat. 'dele'; (indtage min) rolle, (påtage mig min) opgave.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 1

◀ **summa summarum** : lat. 'summernes sum'; alt i alt, resultatet.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 5

◀ **Mod Gud har et Msk. ubetinget Uret** : sml. »Det Opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret«, som afslutter *Enten – Eller* (Kbh. 1843), SKS 3, 320-332.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 17

◀ **Biskop Mynster** : Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. præst, forfatter og politiker, fra 1834 biskop over Sjællands stift og som sådan kirkens gejstlige overhoved.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 19

◀ **Knuden stikker paa et andet Sted** : talemåde: vanskeligheden er en anden.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 24

◀ **komme de som Juleaften paa Kjerlingen** : Talemåden 'det kom bag på ham som juleaften på kællingen' er bl.a. optegnet i C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog*, Kbh. 1850, ktl. 1573, s. 325.

I trykt udgave: Bind 20 side 297 linje 34

◀ »**Stemninger i Lidelsers Strid**« : refererer til *Christelige Taler* (288,24), anden afdeling med deltitlen »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler« (292,30).

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 3

◀ **Hiint tappreste Folk ... ved Musik** : I *Karl Friedrich Beckers Verdenhistorie, omarbejdet af Johan Gottfried Woltmann*, overs. af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983, fortælles det, at spartanerne (lakedæmonerne) som led i deres åndelige opdragelse lærte at synge »Krigssangene, som de betjente sig af ved Festerne og naar Slaget tog sin Begyndelse«, bd. 1, s. 374f.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 4

◀ **Instruxen**: el. instruktion, en speciel lov, der instruerer enkelte – el. grupper af – embedsmænd (fx præster) om fortolkning af reskripter og forordninger om, hvorledes de skal forholde sig i særlige sager, m.m.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 10

◀ »**Stemninger i Lidelsers Strid**« : refererer til *Christelige Taler* (288,24), anden afdeling med deltitlen »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler« (292,30).

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 10

◀ **udviist** : udpeget.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 15

◀ **Lidelsernes Evangelium** : refererer til *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, Kbh. 1847, tredje afdeling med separat paginering og deltitlen »Lidelsernes Evangelium. Christelige Taler« (SV2 8, 349-488).

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 20

◀ **Replik af en Pseudonym ... for ganske Faee** : I forordet til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de Philosophiske Smuler. Mimisk-pathetisk-dialektisk Sammenskift, existentielt Indlæg af Johannes Climacus. Udgiven af S. Kierkegaard, Kbh. 1846*, beskriver pseudonymen Johannes Climacus en manglende anmeldelse som et privilegium: »En Forbigaaende, der trodsigt seer paa En, og med Blikket antyder, at han ikke finder En værd at tage Hatten af for, forpligter En slet ikke til at gjøre Noget, tvertimod fritager han En fra at gjøre Noget, fra den Uleilighed at tage Hatten af«, *SKS 7, 11,20. Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* var på 496 s. i oktav (294,10); værket udkom 27. feb. 1846 i et oplag på 500, hvoraf 381 endnu ikke var solgt i aug. 1847, jf. tekstredigeringen i *SKS K7, 93*.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 24

◀ **denne Replik rives ud, trykkes i et Pøbelblad** : Der sigtes til rubrikken »Den store Philosoph« i *Corsaren* (317,21) den 6. marts 1846, nr. 285: »Roses vil han ikke, det foraarsager ham Uleilighed; det er for ham det Samme, som naar En tager Hatten af for ham paa Gaden; saa maa han selv tage til Hatten, og det gider han ikke«, sp. 8. »Der er Øieblikke, hvori Ens Tanke forvirres og man synes, at Nicolaus Copernicus var en Nar, da han paastod, at Jorden dreiede sig om Solen, tvertimod dreier Himlen, Solen, Planeterne, Jorden, Europa, Kjøbenhavn sig om Søren Kierkegaard, der staaer taus i Midten og ikke engang tager Hatten af for den beviste Ære«, sp. 9f. Se illustration 15.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 28

◀ **det gives Udseende af at det er mig (S. Kierkegaard) der har sagt det** : Selvom SK i »En første og sidste Forklaring« (hvor han bekender at være forfatter til de pseudonyme værker) i slutningen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* har bedt om, »at man, hvis det skulde falde Nogen ind at ville citere en enkelt Yttring af Bøgerne, vil gjøre mig den Tjeneste, at citere den respektive pseudonyme Forfatters Navn, ikke mit«, *SKS 7, 571,4*.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 30

◀ **Øltappere** : ølhandlere el. kroværter, der tapper el. udskænker øl.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 32

◀ **min Tegning** : sigter til P. Klæstrups tegninger af SK i *Corsaren*, især den 9. jan. 1846 (nr. 277, sp. 4), den 23. jan. (nr. 279, sp. 1 og 2) og den 6. marts (nr. 285, sp. 9), hvor man ser hans lapsede påklædning og bukseben af forskellig længde, samt den 16. jan. (nr. 278, sp. 5), hvor man ser hans tynde ben i et par alt for store støvler. Se illustration 4, 11, 12, 14 og 6.

I trykt udgave: Bind 20 side 298 linje 34

◀ **Pro dii immortales** : lat. 'Ved de udødelige guder!'

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 1

◀ **give (...)** en god Dag : give pokker i; være uinteresseret.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 8

◀ **som Vandbække i sin Haand ... hvis det behager ham** : alluderer til Ordsp 21,1: »Kongens Hierte er som Vandbække i HERRENS Haand; til alt det, han haver Lyst til, skal han bøie det« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 9

◀ **skaffe Lys i** : kaste lys over.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 10

◀ **Fredags-Prædiken** : 295,5.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 14

◀ **forsamlede, for ... indstiftet hiin Nat** : hentyder til Jesu ord ved nadverens indstiftelse, 295,6.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 15

◀ **I have vel selv ... for Øie** : hentyder til præstens ord om ved 'Kristi nadvers sakramente' at »ihukomme hans hellige Død og Pine«, *Alter-Bog* (287,3), s. 253.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 16

◀ **see, hvad Konger ... hans Herligheds Dage** : hentyder til Jesu ord til disciplene, Luk 10,24: »Mange profeter og konger har ønsket at se det, I ser, og fik det ikke at se, og at høre det, I hører, og fik det ikke at høre.«

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 19

◀ **valgte dog den bedre Deel** : spiller på Jesu ord om Maria til søsteren Martha: »Maria har valgt den gode del, og den skal ikke tages fra hende«, Luk 10,42.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 21

◀ **at skulle tabe mere og mere (hvilken er den christelige Tanke)** : sml. NB4:11.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 26

◀ **Mynsters**: 297,19.

I trykt udgave: Bind 20 side 299 linje 33

◀ **derhos** : desuden, yderligere.

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 1

◀ **Dem, han bekæmper som Hedninge** : sigter formentlig til de såkaldt 'gudelige forsamlinger', private vækkelsesmøder, hvor en lægprædikant talte; forsamlingerne udsprang af 'den fynske vækkelse' i 1820'erne og var i 1840'erne bl.a. udbredt på Vestsjælland, hvor de blev holdt under nøje opsyn af både verdslige og gejstlige myndigheder, herunder Mynster.

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 3

◀ **Godtkjøbs Udgave** : billigudgave.

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 5

◀ **summa summarum** : lat. 'summernes sum'; alt i alt, resultatet.

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 7

◀ **salig Den, som ikke forarges paa mig** : jf. Matt 11,6 (NT-1819): »salig er den, som ikke forarges paa mig.«

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 21

◀ **Xstd, denne Lære, der især tilfredsstillere de Dannede** : sigter formentlig til J.P. Mynster, der syntes at gøre en sådan opfattelse gældende i sin artikel »Kirkelig Polemik« i *Intelligensblade* den 1. jan. 1844 (nr. 41-42, bd. 4, s. 97-114). Anledningen til Mynsters artikel var H.P. Kofoed-Hansen, der i sin anmeldelse af *Enten - Eller* den 16. okt. 1843 hævdede, at kirken endnu ikke havde formået at fange de dannedes interesse, *For Literatur og Kritik. Et Fjerdingaarsskrift* den 16. okt. 1843 (bd. 1, s. 377-405).

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 23

◀ **Mynster** : 297,19.

I trykt udgave: Bind 20 side 300 linje 32

◀ **Socrates** : 292,7.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 17

◀ **den geographiske Christenhed** : dvs. »det hele Samfund af Christne, alle af Christne beboede Lande«, C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 1, s. 149, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 18

◀ **Socrates, der ... kaldes praktisk** : se fx W.G. Tennemann *Geschichte der Philosophie* (292,12) bd. 2, 1799, s. 3: »Sokrates macht in der Geschichte der Philosophie Epoche. Er war es, der, wie Cicero [*Tusculanae Disputationes* (lat. *Samtaler på Tusculum*), 5. bog, kap. 4, 10] sagte, die Philosophie vom Himmel herabrufte, und in die Wohnungen der Menschen, in das gemeine Leben einführte.« Se også

Efterladte Skrifter af Poul M. Møller (289,10) bd. 2, s. 366: »Han [Sokrates] blev den praktiske Philosophies Stifter«. – **de teoretiske Philosopher:** dvs. de førosokratiske filosoffer.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 18

◀ **ikke at tage Penge for sin Underviisning** : I Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, 19d-e og 31b-c, afviser Sokrates beskyldningerne om, at han ligesom sofisternes skulle have modtaget penge for sin såkaldte undervisning, jf. *Platons Skrifter* (292,24) bd. 1, s. 268 og s. 281f.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 21

◀ **ikke at forsvare sig ... hans Frifindelse** : Da Sokrates var blevet dømt til døden, sagde han if. *Sokrates' Forsvarstale*, 38d, til sine dommere: »I tror maaske, at naar jeg nu er blevet dømt skyldig, er Grunden den, at jeg ikke har kunnet anvende de Argumenter, hvorved jeg kunde have omstemt jer, hvis jeg havde ment, at jeg burde bruge alle Kneb for at blive frikendt. Det er rigtigt: det har jeg ikke kunnet, men ikke af manglende Evne, men fordi jeg ikke er tilstrækkelig samvittighedsløs og skamløs dertil, og fordi jeg ikke har nærret noget Ønske om at tale til jer saadan, som I helst vil have det, med Jammer og Graad og med Ord og Optræden, som jeg finder uværdig, den Slags som I er vant til at høre af andre«, *Platons Skrifter* (292,24) bd. 1, s. 290.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 22

◀ **ikke at flygte ud af Fængslet** : Mens Sokrates ventede på sin henrettelse, tilbød hans venner at hjælpe ham til at flygte, hvilket han imidlertid nægtede af respekt for Athens love, jf. Platons dialog *Kriton*, *Platons Skrifter* (292,24) bd. 1.

I trykt udgave: Bind 20 side 301 linje 23

◀ **en falsk Lære ... at friste Gud** : sml. manuskriptet til *Christelige Taler*, tredje afdeling (288,24), anden tale, s. 23 (SV2 10, 211f.): »O, der høres ofte en falsk Tale, som vil indbilde Menneskene, at det, frivilligt at opgive de jordiske Goder, skulde være at friste Gud, at det, frivilligt at vove sig i den Fare, som man dog kunde undgaae, skulde være at friste Gud. Man mener, at dette er at friste Gud, og siger saa dømmende om Den, der saaledes kommer i Fare, 'han er selv Skyld deri.'«

I trykt udgave: Bind 20 side 302 linje 23

◀ **Xstd. bruger bestandigt det Ord: at opgive** : verbet ἀφιέναι, gr. (aphiénai) 'at forlade', der også i NT-1819 oversættes 'at forlade', jf. fx Matt 19,27 (289,1) og Luk 5,11.

I trykt udgave: Bind 20 side 302 linje 25

◀ **for Gud er Alt muligt** : hentydning til Matt 19,26, hvor Jesus siger: »for Mennesker ere dette umueligt, men for Gud ere alle Ting muelige« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 302 linje 28

◀ **Naaden dog ... maa henflye til** : hentyder til præstens ord til kommunikanterne under skriftemålet (der på SKs tid var en uomgængelig betingelse for, at man kunne deltage i nadveren): »Efterdi I af Hiertet angrer og fortryder eders Synder og i en stadig Tro henflyer til GUDs Barmhiertighed i Christo JESU, lover derhos ved GUDs Naade at beflitte eder paa et bedre og skikkeligere Liv herefter, da paa GUDs og mit Embedes Vegne, efter den Magt og Myndighed GUD selv har givet mig her oven fra til at forlade Synderne paa Jorden, tilsiger jeg eder alle eders Synders *Forladelse i Navn GUD Faders, Søns og Hellig Aands, Amen!*«, *Kirke-Ritual* (287,4), s. 146f.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 1

◀ **salig Den, der ikke forarges** : 300,21.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 2

◀ **20 Freds-Aar** : Det er ikke klart, hvad SK mener, eftersom Danmark ikke havde været involveret i krig efter Napoleonskrigene 1801-14, da landet i 1807 som Frankrigs allierede blev udsat for et voldsomt, engelsk bombardement af København og dernæst frataget flåden. Muligvis tænkes der på Juli-revolutionen i Paris 1830, der gav anledning til revolutioner andre steder i Europa og i Danmark var medvirkende til, at landet fik rådgivende stænderforsamlinger.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 9

◀ **i mit Slag** : af min slags, i min art.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 15

◀ **uafhængigt** : jf. NB4:14.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 16

◀ **Kjøbstad** : 294,13.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 21

◀ **otium** : her: forretningsfrihed, embedsfrihed. SK fungerede i skoleåret 1837-38 som lærer på Borgerdydskolen, men levede siden 1838 af sine midler, især arven fra sin fader.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 24

◀ **den offentlige Mening** : i 1840'erne et modeord blandt den liberale oppositions tilhængere af en fri forfatning, ved hvilken kongen skulle binde sig til et repræsentativt organ for den offentlige mening. D.G. Monrad (350,6) skrev fx i *Flyvende politiske Blade*, nr. 3, Kbh. 1842, at det er »Massernes Sjæl, der konstituerer den offentlige Mening« (s. 13), mens det skal være den intellektuelle og besiddende klasses privilegium at give folkeånden sit artikulerede udtryk i den offentlige mening.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 36

◀ **De, der kunne øve nogen Magt blive bange og trække sig tilbage** : måske en karakteristik af situationen efter Chr. VIII's død den 20. jan. 1848, da Fr. VII allerede ved reskript af 24. jan. 1848 befalede »at lade samtlige i Vort Kongerige og Vore Hertugdømmer for Tiden for Retterne verserende Sager angaaende politiske og Presse-Forseelser bortfalde«, jf. fx *Fædrelandet* den 25. jan. 1848, nr. 22, sp. 165.

I trykt udgave: Bind 20 side 303 linje 36

◀ **Dusind-Msker** : egl. 'dusinmennesker', her måske 'tusindmennesker'; middelmådige mennesker uden selvstændighed og originalitet.

I trykt udgave: Bind 20 side 304 linje 3

◀ **in specie** : lat. i det enkelte, i særdeleshed, specielt.

I trykt udgave: Bind 20 side 304 linje 22

◀ **eo ipso** : lat. netop derved, i sig selv.

I trykt udgave: Bind 20 side 304 linje 34

◀ **Pressens Misbrug ... nu er det sprængt** : Danmark – her: det oldenburgske monarki – bestod folkeretligt og forfatningsmæssigt af fire landsdele: (1) Øerne, (2) Nørrejylland, (3) hertugdømmet Slesvig, også kaldet Sønderjylland, og (4) hertugdømmet Holsten samt det mindre hertugdømme Lauenborg. Ved fire forordninger af 15. maj 1834 blev for hver af de nævnte landsdele indført en stænderforsamling, der skulle træde sammen hvert andet år for at diskutere kgl. lovudkast og formulere egne forslag. I 1844 ytrede Øernes og Nørrejyllands forsamlinger tvivl om, i hvilken udstrækning hertugdømmerne var omfattet af Kongelovens arvebestemmelser og således bundet til den da. krone. Den liberale opposition til enevælden ønskede at bevare Slesvig for et konstitutionelt da. kongerige, mens nationalister og liberale i Holsten og til dels i Slesvig ønskede at binde begge hertugdømmerne til Det tyske Forbund (som Holsten i forvejen var medlem af). Både da. og ty. oppositionelle benyttede pressen til at fremskynde en afgørelse af hertugdømmernes folkeretlige status, hvilket i 1846 fik kongen til at udsende et åbent brev, hvori han indrømmede Holstens usikre tilhørsforhold til den da. krone, men hævdede en absolut overhøjhed over Slesvig og Lauenborg. Chr. VIII's død den 20. jan. 1848 gav straks anledning til fornyede diskussioner af det nationale spørgsmål, jf. især H.N. Clausen og J.F. Schouw *Ved Thronskiftet 1848*, Kbh. 1848, der allerede udkom dagen efter. – Ved folketællingen den 1. feb. 1845 udgjorde folketallet i kongeriget Danmark (Øerne og Nørrejylland, eksklusive de oversøiske besiddelser) 1.350.327, i hertugdømmet Slesvig 362.900, i hertugdømmet Holsten 479.364 og i Lauenborg 46.486, tilsammen 2.239.077.

I trykt udgave: Bind 20 side 304 linje 34

◀ **Pøbelblade triumphere** : I 1840'erne blev en del dag- og ugeblade med en blanding af politisk journalistik og populært læsestof grundlagt; adskillige gik hurtigt ind, mens andre endnu i 1848 udkom med vekslende succes, således *Corsaren* (grdl. 1840) med o. 1.000 postabonnenter (dvs. udenbysabonnenter), men et betydeligt større samlet oplag, *Almuevennen* (grdl. 1842) med o. 700 postabonnenter, *Nyt Aftenblad* (grdl. 1843) med o. 400 abonnenter, *Morgenposten* (grdl. 1844) med o. 25 postabonnenter og *Flyveposten* (grdl. 1845) med o. 7.000 abonnenter. Til sammenligning havde det privilegerede dagblad *Berlingske*

Tidende (grdl. 1749), der blev betragtet som en art regeringsorgan, o. 5.500 abonnenter, mens de to vigtigste oppositionsaviser *Kjøbenhavnsposten* (grdl. 1827) og *Fædrelandet* (grdl. 1834) havde henholdsvis o. 100 og o. 1.000 postabonnenter. Jf. J.D. Søllinge og N. Thomsen *De danske aviser 1634-1989* bd. 1-3, Odense u.å.; bd. 1.

I trykt udgave: Bind 20 side 304 linje 37

◀ **d. 29 Januar 48** : Ved reskript af 28. jan. 1848 lovede kong Fr. VII (der netop havde bestegit tronen efter Chr. VIII's død den 20. jan.) at sammenkalde »indsigtsfulde og erfarne Mænd« for at lade dem overveje en nyordning af kongerigets forfatningsmæssige forhold. Hensigten var at lade de fire stænderforsamlinger – for hhv. Østifterne, Nørrejylland, Slesvig og Holsten (med Lauenborg) – bestå og supplere dem med en fælles stænderforsamling for hele riget. Reskriptet blev offentliggjort 29. jan. 1848 i *Ny Collegial-Tidende* (nr. 5, s. 89-92), *Berlingske Tidende* (nr. 24), *Fædrelandet* (nr. 26, sp. 197-200) og *Kjøbenhavnsposten* (nr. 24, s. 93f.) og gav straks anledning til vidtløftige og lidenskabelige forfatningskrav i pressen.

I trykt udgave: Bind 20 side 305 linje 4

◀ **Christus uddrev en Djævel, og han var stum** : sigter til Luk 11,14, hvor det om Jesus fortælles: »Og han uddrev en Diævel, og den var stum; men det skede, der Diævelen var udfaren, taleden den Stumme, og Folket forundrede sig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 305 linje 6

◀ **Nationalforbrydelse (...) Forræderie** : svarende til den alvorligste forbrydelse, 'crimen majestatis' (lat. majestætsforbrydelse), jf. Chr. V's Danske Lov (1683), 6. bog, kap. 4.

I trykt udgave: Bind 20 side 305 linje 18

◀ **Gud er Kjerlighed** : hentyder til 1 Joh 4,8: »Hvo [hvem] som ikke elsker, kiender ikke Gud; thi Gud er Kierlighed« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 305 linje 25

◀ **etsteds i Gerhards Meditationes sacræ** : 31. meditation, »*De sui abnegatione*« (lat. 'Om selvfornægtelse'), i Johannes Gerhard *Meditationes Sacrae ad veram pietatem excitandam et interioris hominis profectum promovendum accommodatae* (lat. *Hellige betragtninger til fremkaldelse af sand fromhed og befordring af det indre menneskes udvikling*), udg. af S. Guenther, Glogau, Leipzig og London 1842, ktl. 518, s. 120-125; s. 121. Stedet lyder i da. oversættelse: »På samme måde som man med ét og samme øje ikke kan se på himlen og jorden, således er det heller ikke muligt med én og samme vilje forvirret at elske sig selv og Gud. Kærlighed er vor sjæls højeste gode, dvs. Gud. Din kærlighed er din Gud, hvilket vil sige, at alt hvad du elsker højest, det mener du er det højeste. Men Gud er virkelig det højeste Væsen; den, som følgelig elsker sig selv, mener, at han selv er Gud, og dette er overhovedet den største afgudsdyrkelse. Det, man elsker højest, finder man er alle tings bestemmelse, og at det er den højeste opfyldelse af alle ønsker.«

I trykt udgave: Bind 20 side 305 linje 26

◀ **den Elskede (...) kun altfor let ... ikke at kunne faae hende** : sigter formentlig til Regine Olsen (1822-1904), med hvem SK var forlovet fra 10. sept. 1840 til 11. okt. 1841; i 1843 blev Regine atter forlovet, nu med J.F. Schlegel, som hun den 3. nov. 1847 blev viet til.

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 4

◀ **Verdens Herlighed (...) at kunne faae den over al Maade** : allusion til Jesus, der af Djævelen tilbydes at herske over »alle verdens riger og deres herlighed«, hvis han vil tilbede ham (Matt 4,8-9).

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 7

◀ **Hypersthenie** : sygeligt forhøjet livskraft.

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 15

◀ **Hvert Offer skal saltes** : hentyder til Mark 9,49: »Thi hver skal saltes med Ild, og alt Offer skal saltes med Salt.« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 18

◀ **Don Quixote** : hoved- og titelpersonen i den sp. digter Miguel de Cervantes Saavedras parodi på en ridderroman af samme navn (1605-15). Den fikse idé hos den ludfattige lavadelsmand fra La Mancha er, at

han lever i ridderromanernes verden, og at han må udføre romantiske ridderbedrifter i det plat virkelige Spanien. Jf. *Don Quixote af Manchas Levnet og Bedrifter*, overs. af C.D. Biehl, bd. 1-4, Kbh. 1776-77, ktl. 1937-1940, og *Don Quixote von La Mancha*, med indledning af H. Heine, bd. 1-2, Stuttgart 1837, ktl. 1935-1936.

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 26

◀ **Verden ligger i det Onde** : ordret citat fra 1 Joh 5,19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 27

◀ **Tidens Fordring** : en i datiden hyppigt benyttet vending i forbindelse med krav om politiske forandringer (de liberale), kirkelige forandringer (fx grundtvigianerne el. 'de dannede') el. mere almene fordringer til åndslivet.

I trykt udgave: Bind 20 side 306 linje 32

◀ **Socrates** : 292,7.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 1

◀ **Text til en Brudevielse** : dvs. bibelsk tekst til en bryllupstale. Jf. bestemmelsen herom i kap. 9, »Om Ægteskab«, i *Kirke-Ritual* (287,4): »Naar Vielsen skal skee, triner Præsten frem og staaendes lige for Brudefolkene holder en liden Tale til dennem om Egteskab, hvor til han kand bruge et Sprog af Bibelen kortelig at forklare, saa vidt den Act kand vedkomme, og siden slutter med en kort Ynske«, s. 318.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 11

◀ **Eph: 5, 20: hvo ... elsker sig selv** : med ubetydelig ortografisk variation ordret citat fra Ef 5,28 (NT-1819). – **hvo**: hvem.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 12

◀ **Dette er Selvkjerlighed i god Forstand** : sml. NB4:20, SKS 20, 296,22-297,8 og 296,22. I *Kjerlighedens Gjerninger* skriver SK, at betydningen af selvkærligheden i budet 'Du skal elske din næste som dig selv' er, at man skal elske sig selv på den rette måde, nemlig ved at elske sig selv, således som man elsker sin næste, når man elsker ham som sig selv.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 13

◀ **Om man kunde lægge alle Verdens Herligheder ... Ønskers Lune** : 306,7.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 16

◀ **M: T** : Min Tilhører. SKs foretrukne tiltaleformular i sine opbyggelige taler.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 28

◀ **selv den ubetydelige lille Blomst ... Keiseren af Rusland** : allusion til Matt 6,28-30: »Og hvorfor bekymrer I jer for klæder? Læg mærke til, hvordan markens liljer gror; de arbejder ikke og spinder ikke. Men jeg siger jer: End ikke Salomo i al sin pragt var klædt som en af dem. Klæder Gud således markens græs, som står i dag og i morgen kastes i ovnen, hvor meget snarere så ikke jer, I lidettroende?« – **Keiser af Rusland**: 356,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 307 linje 28

◀ **Kongen kun er et Msk, og altsaa umulig kan kjende Alle** : omtrent SKs ord til kong Chr. VIII under en audiens på Sorgenfri Slot den 3. okt. 1847, hvor han forklarede kongen, »at han dog selv maatte indsee, at det var umuligt at regjere paa den Maade, at han fik talt med hver Undersaat«, *Pap. X 1 A 42*, s. 32f.

I trykt udgave: Bind 20 side 308 linje 3

◀ **»det er hans egen Skyld«** : måske en replik, som SK har hørt, da *Corsaren* angreb ham, efter at han selv havde bedt om 'at komme i *Corsaren*' (317,21). Se også den følgende optegnelse med kommentar, og sml. en passus i manuskriptet til *Christelige Taler*, hvor SK sætter en tilsvarende replik i citationstegn: »'han er selv Skyld deri.'« (302,23).

I trykt udgave: Bind 20 side 308 linje 14

◀ **»det er Guds Straf over ham«** : Angiveligt skal SKs broder, P.C. Kierkegaard, have ytret dette om

Corsarens (317,21) angreb på SK, jf. NB4:63, SKS 20, 317,19-23.

I trykt udgave: Bind 20 side 308 linje 29

◀ **Man slaer sig nogle Stykker ... med hinanden at gjøre** : sigter nærmest til de konventer, som præster og teologer samlede sig i, fx Det sydvestsjællandske Broderkonvent (stiftet 1837), Københavns gejstlige Konvent (stiftet 1843) og Roskilde Konvent (stiftet 1842).

I trykt udgave: Bind 20 side 309 linje 9

◀ »**det kunde ... omvende Verden.**◀ : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 20 side 309 linje 22

◀ **de Orthodoxe** : sigter muligvis til N.F.S. Grundtvig og hans tilhængere, der betegnede sig selv som 'ortodokserne', 'de gammeldags kristne' el. 'de gammeltroende', jf. fx Grundtvigs stridsskrifter *Om Daabs-Pagten*, Kbh. 1832, s. 15ff., og *Om Sogne-Baadets Løsning og Hr. Professor Clausen*, Kbh. 1834, s. 21. Disse betegnelser blev også flere gange anvendt under stænderforsamlingens behandling af J. Chr. Lindbergs andrangende om præstefrihed og sognebåndsløsning, jf. fx *Tidende for Forhandlinger ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter samt for Færøerne*, 1838, 2. rk., Kbh. og Roskilde 1839, sp. 1167, sp. 1170 og sp. 1178.

I trykt udgave: Bind 20 side 309 linje 29

◀ **alt dette Dybsindige ... og Dybe** : allusion til Grundtvig, der både i artikler, prædikener og salmer yndede at omtale kristendommen med lignende adjektiver.

I trykt udgave: Bind 20 side 309 linje 31

◀ **saa deiligt og ... saa mageløst deiligt** : 309,31.

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 1

◀ **Den hele Frygt for Tydskland er en Indbildning** : Man frygtede, at en adskillelse af hertugdømmerne Slesvig og Holsten – ved at Slesvig under en fri forfatning blev bundet til en dansk nationalstat – skulle provokere Det tyske Forbund til med våbenmagt at sikre hertugdømmernes samhörighed og tilhørsforhold til et samlet Tyskland. I »Den dansk-tydske Polemik« i *Fædrelandet* den 2. og 3. feb. 1848, nr. 30 og 31, henregnes en sådan frygt tilsvarende under »tomme Skrækkebilleder«, nr. 31, sp. 233.

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 9

◀ **1 Mill. Msk.** : Ved folketællingen 1. feb. 1845 fandtes i kongeriget Danmark 1.350.327 indbyggere (304,34).

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 10

◀ **communisticke** Opstand: I 1840'erne kendte man i Danmark kun de kommunistiske ideer fra avisernes reportager om de politiske diskussioner i Frankrig og England, jf. således L. Meyer *Fremmedord-Bog*, 2. udg., Kbh. 1844 [1837], ktl. 1034, s. 113: »*Communist*, en Tilhænger af et politisk Partie i det nyeste Frankrige og England, der prædiker Eiendoms-Fællesskab.« I Danmark blev prædikaten 'kommunistisk' som regel brugt nedsættende om forsøg på at begrænse godsejernes ejendomsret til de jordområder, der blev dyrket af fæstebønder; fx blev Balthasar Christensens indlæg om selveje på stænderforsamlingen (304,34) i Roskilde i 1844 af godsejer Neergaard karakteriseret som en forelæsning over »den communistiske Lære«, *Tidende for Forhandlinger ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands-Falsters Stifter samt for Færøerne*, Kbh. og Roskilde 1844, nr. 186, bd. 2, sp. 2969.

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 24

◀ **et Folk, hvor Skole-Drenge ere Dommerne** : allusion til Es 3,4: »Og jeg vil give dem Børn til Fyrster, og Barnagtige skulle regiere over dem« (GT-1740). Jf. også Præd 10,16: »Vee dig, du Land! hvis Konge er et Barn, og hvis Fyrster ville æde om Morgen« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 30

◀ **de, der skulde styre (...)** og **de, der skulde lyde** : If. Luthers trestandslære var enhver, enten som bydende eller som lydende, medlem af øvrighedsstanden (øvrigheden over for undersåtterne), af kirkestanden (præsten over for menigheden) og af husstanden (husbond over for familie og tyende). Jf. »Huustavlen« i *Dr. Morten Luthers liden Catechismus*, Kbh. 1846, s. 29-32 (SK havde en udg. fra 1849, ktl. 189).

I trykt udgave: Bind 20 side 310 linje 30

◀ **»Beder, saa ... fuldkommen« (Joh: Ev):** : citat fra Joh 16,24 (NT-1819): »beder, og I skulle faae, at Eders Glæde maa blive fuldkommen.«

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 1

◀ **undgaae alt Vrøvl** : nemlig ved ikke at udfordre *Corsaren* (317,21).

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 17

◀ **triumpherende Pøbelagtigheds:** 304,37.

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 20

◀ **I Xstds første Tider ... Anledning til Strid** : sigter til, at de forskellige stridigheder i kirkens første 4-500 år var af dogmatisk art. Således handlede de første langstrakte kristologiske stridigheder, kendt som den arianske strid, om forholdet mellem Sønnen og Faderen. De udfoldede sig før og efter den første økumeniske synode i Nikæa i 325, som vedtog den nikæenske trosbekendelse, der blev stadfæstet på den anden økumeniske synode i Konstantinopel i 381 og på den fjerde økumeniske synode i Kalkedon i 451. Hertil kom striden om Kristi to naturer, dvs. om forholdet mellem Kristi menneskelige og guddommelige natur. For det første i form af den apollinaristiske strid i sidste halvdel af det 4. årh., som fandt sin løsning med kætterfordømmelse af apollinarismen på den anden økumeniske synode i Konstantinopel i 381. For det andet i form af den nestorianske strid i første halvdel af det 5. årh., der i øvrigt mere handlede om Jomfru Marias titel som 'theotókos', 'gudfødskede', og som blev løst med kætterfordømmelse af nestorianismen på den tredje økumeniske synode i Efesos i 431 og atter på den fjerde økumeniske synode i Kalkedon i 451.

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 27

◀ **Xstheden** : 301,18.

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 28

◀ **det, at vi alle ere Xstne** : Ved folketællingen 1. feb. 1845 fandtes i kongeriget Danmark 1.350.327 indbyggere (304,34), blandt hvilke kun 5.371 bekendte sig til andre trosretninger end den evangelisk-lutherske kirkes, mens endnu færre slet ikke bekendte sig til kristendommen, nemlig 3.670 jøder. Jf. *Statistisk Tabelværk*, 1. række, 10. hefte, Kbh. 1846, s. III og s. XIV.

I trykt udgave: Bind 20 side 311 linje 32

◀ **Det Christelige ... Beroligelse og Lindring** : alm. fordring til forkyndelsen i den evangelisk-lutherske kirke, jf. fx *Confessio Augustana*, § 20, hvor det om troen hedder, »at den skjenker saare megen Trøst. Thi Samvittigheden kan ei beroliges ved nogen Gjæringer, men alene ved Troen«, *Den rette uforandrede Augsburgske Troesbekjendelse*, indledt, overs. og kommenteret af A.G. Rudelbach, Kbh. 1825, ktl. 386, s. 65.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 5

◀ **alle Xstne maa forfølges siger Paulus** : hentyder til 2 Tim 3,12: »Forfulgt bliver alle, som vil leve et gudfrygtigt liv i Kristus Jesus.« - **Paulus:** fra Tarsus (henrettet i Rom o. 63), jøde, den første kristne missionær, forstod sig selv som »Kristi Jesu tjener, kaldet til apostel, udset til at forkynde det evangelium, som Gud forud har lovet ved sine profeter i De hellige Skrifter«, Rom 1,1-2. Forfatter af de første 13 breve i NT.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 9

◀ **at lide ... Parabelen om Sædemanden** : hentyder til Matt 13,18-23, hvor Jesus sammenligner sig selv med en sædemand, der sår ordet i menneskets hjerte; når hjertet er som en klippegrund, tager mennesket umiddelbart imod med glæde, »men naar Trængsel eller Forfølgelse kommer for Ordets Skyld, forarges han strax«, v. 21 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 9

◀ **Præste-Fitterie:** fedteri; luskeri, slesk og indsmigrende optræden.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 14

◀ **Kjællingerie** : kællingsnak, kvindagtighed; vrøvleri.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 15

◀ endelig **Teleologie**: af gr. *télos*, formålsbestemthed.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 21

◀ **kgl. danske Cancellie ... Faar og Ænder** : kollegium, gennem hvilket den enevældige konge administrerede kongeriget Danmarks indre anliggender, herunder sager vedr. gejstligheden (1. departement); tilsvarende administrerede Det kgl. slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli forholdene i hertugdømmerne. Her sigtes formentlig til de »Efterretninger om ledige geistlige Embeders Indtægter og de paa samme hvilende Byrder«, som regelmæssigt blev bragt i regeringskollegiernes officielle organ *Ny Collegial-Tidende*, hvor man således kunne læse, at Egeberg sognekald i Sjællands Stift blandt indtægterne havde: »Smaaredsel [afgift til præster på landet af høns, æg og andre fødevarer] og Qvægtiende af c. 580 Lam, 28 Føl, 150 Kalve, efter Anordningen, endvidere 64 Høns, 64 Snese Æg«, *Ny Collegial-Tidende* den 8. jan. 1848, nr. 2, s. 55.

I trykt udgave: Bind 20 side 312 linje 23

◀ **En Hedning var sandeligen ikke tryg, men angst** : sml. NB2:211, SKS 20, 223,6-8.

I trykt udgave: Bind 20 side 313 linje 6

◀ **forloren** : fortabt.

I trykt udgave: Bind 20 side 313 linje 8

◀ **Sandhedens Vidne** : en, der – især blandt Evangeliets fjender – vidner om Jesus Kristus som sandheden.

I trykt udgave: Bind 20 side 313 linje 25

◀ **Conferentsraader** : lf. rangforordningen (291,18) var konferensråd placeret i 2. klasse (af i alt ni) som nr. 12, jf. »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden« i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* bd. 1-2, Kbh. 1844, ktl. 933; bd. 1, s. 50. Her sigtes måske specifikt til kongens øverste juridiske rådgiver, generalprokurør A.S. Ørsted (349,27), der havde titel af konferensråd, og som blev stærkt kritiseret af den liberale opposition.

I trykt udgave: Bind 20 side 313 linje 35

◀ **Osterlandet** : 'østerlandet', Orienten.

I trykt udgave: Bind 20 side 313 linje 38

◀ **Springfjederen**: egl. spiralfjeder af form som to mod hinanden vendte kegler, benyttet i madrasser; drivfjeder.

I trykt udgave: Bind 20 side 314 linje 6

◀ **Alt er Personlighed - (i Natur-Verdenen)** : dvs. i naturen er personligheden det drivende, altbeherskende princip. I sine erindringer hævder den no.-da.-ty. filosof Henrich Steffens (1773-1845) at være ophavsmand til den tanke, »daß die in und mit Gott freie Persönlichkeit der verborgene Grund aller Natur-Entwicklung, der Endpunkt des ganzen Daseins ist«, *Was ich erlebte. Aus der Erinnerung niedergeschrieben* bd. 1-2, 2. udg., Breslau 1844 [1840], bd. 3-10, Breslau 1841-44, ktl. 1834-1843; bd. 4, 1841, s. 291.

I trykt udgave: Bind 20 side 314 linje 9

◀ **Pressen - og Anonymitet** : I fortalen til den forkætrede forordning om trykkefrihedens grænser af 27. sept. 1799 (den såkaldte trykkefrihedsforordning) hedder det, at »som det har viist sig, at lumsk og nedrig Ondskab i Almindelighed søger Skiul under *Anonymitet*; men Retfærdighed fordrer, at enhver bør vedstaae ligesaavel det, han lader offentligen trykke, som hvad han skriftligen eller mundtligen yttre, og at han altsaa ikke mindre bør være sit Navn bekiendt i hiint, end i disse sidste, Tilfælde; saa anseer Han [kongen] det tienligst, at forbyde al *Anonymitet*, og at paalægge enhver, der udgiver noget trykt Skrift, den Pligt, at nævne sig.« På SKs tid blev anonymitet ikke desto mindre tålt, når blot myndighederne gennem forlæggeren kunne identificere forfatteren. – I den følgende kritik af publikum, presse og anonymitet udvikler SK tanker fremført i *En literair Anmeldelse* (Kbh. 1846), jf. især s. 91-97 og s. 104f. (SV2 8, 98-103 og 111f.).

I trykt udgave: Bind 20 side 314 linje 14

◀ **Frækheden** : I fortalen til trykkefrihedsforordningen (314,14) hedder det, at trykkefriheden begrænses for, »at den ei skal udarte til tøilesløs Frækhed, og blive et Middel for Ondskab, til at kunne, ustraffet, undergrave Statens Grundstøtter, og forstyrre den borgerlige Sikkerhed, der staaer i udadskillelig

Forbindelse med sand Borgerfrihed.«

I trykt udgave: Bind 20 side 314 linje 25

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 20 side 314 linje 27

◀ **Lydighed er Gud kjærere end Vædderens Fedme** : løst citat fra 1 Sam 15,22: »Men Samuel sagde: mon HERREN har saa Behagelighed i Brænd-Offere og Slagt-Offere, som i at adlyde HERRENS Røst? see, at adlyde er bedre end Offer, og at give Agt paa, end Fedmen af Vædre« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 20 side 315 linje 2

◀ **at læse Luther ... prædike En længere ud** : Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk, prof. i Wittenberg, reformator. SK læste hans prædikener i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af J. Thisted, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283. Jf. journal NB3:61, hvor SK i dec. 1847 skriver: »Jeg har aldrig egl. læst Noget af Luther. Men nu jeg slaaer hans Postil op«, SKS 20, 274,34.

I trykt udgave: Bind 20 side 315 linje 12

◀ **til Overflod** : overflødig, tilovers.

I trykt udgave: Bind 20 side 315 linje 22

◀ **naar saa en Forfatter ... anmeldt og berømmet** : nogen bestemt pjece har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 20 side 315 linje 23

◀ **Livet (...) disse 70 Aar** : Den traditionelle angivelse, at et menneskets levealder er 70 år, går tilbage til Sl 90,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 7

◀ **man lider Forfølgelse (...) af en Anonym Opmudrer** : sigter til ofrene for især *Corsarens* anonyme artikler, der bl.a. tog satirisk sigte på SK selv (317,21).

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 11

◀ **Forfølgelse af Regjeringen ... en Mulkt, en Domfældelse** : sigter til oppositionelle, der i 1830'erne og 1840'erne hyppigt blev sigtet af myndighederne for overtrædelse af den forkætrede trykkefrihedsforordning af 27. sept. 1799 (som bl.a. forbød kritik af forfatningen og regeringen), indtil alle de verserende sager blev opgivet ved en generel amnesti af 24. jan. 1848 (303,36). Blandt de sigtede og dømte var *Corsarens* redaktør M.A. Goldschmidt (321,18), der 7. juni 1843 i Højesteret blev idømt livsvarig censur, en bøde på 200 rigsdaler og fængsel i 6 gange 4 dage på vand og brød.

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 19

◀ **Almeen-Aanden** : modeord blandt oppositionelle, der gerne påberåbte sig 'almenånden' som sammenfaldende med deres egne politiske fordringer.

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 27

◀ **insultere** : håne, spotte, ringeagte.

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 28

◀ **naar jeg (...) har kjørt en 3, 4 Miil** : En mil er o. 7,5 km. 3-4 mil svarer omtrent til afstanden ml. København og Fredensborg i Nordsjælland, hvor SK hyppigt spiste på Hotel Store Kro i Slotsgade.

I trykt udgave: Bind 20 side 316 linje 34

◀ **Min Broders**: Peter Christian Kierkegaard (1805-88), disputerede 1836 for den teologiske licentiatgrad, manuducerede til teologisk embedseksamen frem til 1842, da han blev kaldet til sognepræst for Pedersborg og Kindertofte ved Sorø; han var nært knyttet til Grundtvig og et respekteret medlem af kredsen omkring denne.

I trykt udgave: Bind 20 side 317 linje 19

◀ **Da saa jeg styrtede mig i »Corsaren«** : satirisk ugeskrift, grundlagt okt. 1840 af M.A. Goldschmidt, som indtil okt. 1846 var det republikanske blads egentlige redaktør (321,6 og 321,18). – Den 22. dec. 1845 havde den kontroversielle forfatter, skribent for *Corsaren* og kritiker P.L. Møller udgivet sin æstetiske årbog *Gæa* for 1846, hvori han i artiklen »Et Besøg i Sorø« (s. 144-187) leverede en kras kritik af *Stadier paa Livets Vei*. Under pseudonymet »Frater Taciturnus, Høvidsmand for 3die Afdeling af 'Stadier paa Livets Vei'« svarede SK den 27. dec. i *Fædrelandet* (nr. 2078, sp. 16653-16658) med artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« (jf. SV2 13, 459-467). SK identificerede P.L. Møller med *Corsaren* og bad nu om 'at komme i *Corsaren*', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forfatter ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist af bladet. *Corsaren* svarede med at bringe en række satiriske artikler om, allusioner til og tegninger af SK, første gang den 2. jan. (nr. 276) og herefter regelmæssigt frem til 17. juli (nr. 304); efter Goldschmidts afgang som redaktør fortsatte drillerierne, således 23. okt. (nr. 318) og 24. dec. 1846 (nr. 327), 1. jan. (nr. 328), 18. juni (nr. 352), 17. dec. (nr. 378) og 31. dec. 1847 (følgeblad til nr. 380) samt 8. jan. (nr. 381-a) og 11. feb. 1848 (nr. 386). Efter den anden *Corsar*-artikel den 9. jan. 1846 (nr. 277) svarede SK, igen alias Frater Taciturnus, i *Fædrelandet* den 10. jan. 1846 (nr. 9, sp. 65-68) med »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (jf. SV1 13, 468-471).

I trykt udgave: Bind 20 side 317 linje 21

◀ **Nu begynder han ... derom tales ikke** : Siden sin filosofiske doktorafhandling i 1829 og sin teologiske licentiatafhandling i 1836 havde P.C. Kierkegaard alene publiceret artikler i tidsskrifter og aviser; i 1848 begyndte han at skrive og udgive *Fortsættelser fra Pedersborg. Kirkeligt Tidsskrift* bd. 1-3, udgivet i hefter, 1848-53, ktl. 372-375. Hefte 1 (bd. 1, s. 1-106) blev annonceret som »udkommet« i *Adresseavisen* den 10. feb. 1848, nr. 34, og indeholdt et forord til tidsskriftet som helhed (s. 1-10), artiklen »Oplysende Bemærkninger til Matth. 22, 34-46« (s. 11-60), en kritik af de seneste oplag af den da. Bibel-oversættelse (s. 61-91) samt artiklen »Om Faste-Prækener over Lidelses-Historien i Forbindelse med de sædvanlige Evangelier. Optegnelser efter et Foredrag i Roskilde Præste-Convent, med Anmærkninger« (s. 92-106). I forordet bemærker P.C. Kierkegaard, at man har »ladet baade mig og Andre vide, at jeg skulde være den værste Sophist paa Sjælland, min Broder altid uberegnet« (s. 3). I fortolkningen af Matt 22,34-46 kan man nok, hvis man har viljen til det, finde reminiscenser af *Kjerlighedens Gjerninger* i forståelsen af budet om at elske sin næste som sig selv og af *Philosophiske Smuler* i forståelsen af Kristi dobbelte natur; men SK nævnes ikke blandt tekststedets nyere fortolkere, som P.C. Kierkegaard ellers oplyser at være godt bekendt med.

I trykt udgave: Bind 20 side 317 linje 24

◀ **opsætter sig mod Regjeringen ... som Martyr** : P.C. Kierkegaard tiltrådte 27. nov. 1842 sit embede som sognepræst i Pedersborg og Kindertofte, hvor der boede to baptistiske familier; den ene havde et barn, der ikke var blevet døbt inden den ved forordning af 30. maj 1828 fastsatte tid (kun jøder var undtaget fra dåbstvang). Han ville af samvittighedsmæssige grunde ikke gennemtvinge en dåb, og barnets forældre lod sig ikke overtale; forinden var der sket indberetning til den gejstlige øvrighed, og 8. feb. 1843 ankom en beskikket værge for at gennemtvinge dåben i overensstemmelse med plakat af 27. dec. 1842 om baptister i Danmark. I marts 1843 forklarede P.C. Kierkegaard sig over for cancelliet (312,23) og biskop Mynster (297,19), men uden hans medvirken blev barnet tvangsdøbt i Pedersborg Kirke. På tilsvarende vis blev et barn af den anden baptistiske familie døbt i sept. 1843. Den første familie fik endnu et barn i aug. 1844, men nægtede fortsat at indvillige i barnedåb, ligesom P.C. Kierkegaard stadig ikke ville gennemtvinge den. Da en anden præst i dec. skulle gennemtvinge dåben, var moderen rejst bort med barnet. Den 16. feb. 1845 blev P.C. Kierkegaard meddelt af biskop Mynster, at han inden 14 dage enten skulle indvillige i at døbe baptisternes børn eller søge sin afsked; hvis han ikke gjorde dette, vil han blive indstillet til afskedigelse af cancelliet. Den 27. feb. afslog P.C. Kierkegaard begge de foreslåede alternativer og henviste i stedet til, at der ikke forelå en kgl. bestemmelse – kongen var kirkens primas – og til den alm. stemning for ham. Cancelliet tog sagen under overvejelse, men besluttede aldrig noget i sagen, hvorfor P.C. Kierkegaard kunne fortsætte i sit embede. I mellemtiden havde han i juli 1844 meldt sig ind i Roskilde Konvent (309,9), hvor han nød stor anseelse, og hvor han 15. okt. 1845 meddelte sin sags forløb; konventet vedtog derpå enstemmigt et ønske om ikke at påtvinge nogen præst at døbe baptistbørn mod forældrenes ønske, jf. *Dansk Kirketidende* (290,1) den 14. dec. 1845, nr. 12 og nr. 13, bd. 1, sp. 193-196. Se også P.C. Kierkegaards teologiske overvejelser »Om baptistfødte Børns Tvangs-Daab« i *Dansk Kirketidende* den 28. dec. 1845, nr. 15 og nr. 16, bd. 1, sp. 226-263.

I trykt udgave: Bind 20 side 317 linje 31

◀ **Stephanus** : den mest fremtrædende blandt de syv fattigforstandere, som blev indsat for at varetage 'tjenesten ved bordene', jf. ApG 6,1-6; forkynder af evangeliet på linie med apostlene. Stefanus bragtes for det jødiske råd, Synedriet, anklaget for at have talt imod templet og Moseloven, og holdt her en forsvarstale, ApG 7,2-53, men blev slæbt uden for byen og stenet, ApG 7,54-60.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 2

◀ **Stephanus havde ... saa døde han** : jf. ApG 7,60: »Men han faldt paa Knæe, og raabte med høi Røst: Herre! tilregn dem ikke denne Synd! Og som han dette sagde, sov han hen« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 5

◀ **Socrates, der (...) udtrykke Uvidenhed** : hentyder til Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, hvor Sokrates (292,7) beretter, hvordan han i Athen har lagt sig for had ved at forfægte sin uvidenhed over for enhver, der bildte sig ind at vide noget, ligesom han mener, at oraklet i Delfi netop har nægtet, at nogen var visere end han, fordi *han* ikke led af indbildt viden.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 13

◀ **Videnskaben** : dvs. den videnskabeliggjorte kristendom, teologien, især den spekulative.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 20

◀ **Christendommens Forkyndere ... med Orthodoxie** : 309,29.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 26

◀ **Christenheden** : 301,18.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 28

◀ **Enten - Eller ... faaet Tiden med mig** : *Enten - Eller*, SKs første pseudonyme værk, udkom 20. feb. 1843 og fik stor opmærksomhed i offentligheden.

I trykt udgave: Bind 20 side 318 linje 29

◀ **i mine sidste Taler (...) at saare bagfra** : sigter til manuskriptet til »Tanker, som saare bagfra – til Opbyggelse«, *Pap.* VIII 2 B 101-104. SK har under titlen først tilføjet »christelige Taler« og siden »christelige Udviklinger«, men efterfølgende overstregede begge dele og i stedet skrevet »christelige Angreb. / Af / S.K.«, *Pap.* VIII 2 B 101. Herefter hedder det som en art morale: »Det væsentlige Christelige behøver intet *Forsvar*, er ikke tjent med noget *Forsvar* – det er *angribende*; at forsvare det er af alle Forvanskninger den uforsvarligste, den meest *bagvendte*, og den farligste – den er det *ubevidst underfundige Forræderie*«, *Pap.* VIII 2 B 102. Manuskriptet indgik senere som tredje afdeling i *Christelige Taler*, med separat paginering og med deltitlen: »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse. Christelige Foredrag« (288,24).

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 3

◀ **Lydighed ... kjærere end Vædderens Fedme** : 315,2.

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 14

◀ **Jeg kan først forstaaes efter min Død ... Selvfornegtelsens Gjerning** : sml. et påtænkt forord til »Tanker, som saare bagfra – til Opbyggelse« (319,3), hvor SK skriver, »at først naar jeg engang er død og borte vil mine Skrifers Tid egl. være kommen, hvor de som mit Liv ville vise sig (som Maleren siger) og tage sig ud, fordi det, saa længe jeg lever hører med til min Opgave næsten med to Trediedele af min Kraft til at forvirre, at modarbejde mig selv, og svække Indtrykket – hvilket netop gjør mig vanskelig for den Samtidige«, *Pap.* VIII 2 B 104.

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 16

◀ **3 Beviser for Sjælens Udødelighed** : 289,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 21

◀ **Martensen** : Hans Lassen Martensen (1808-84), cand.theol. 1832, manuduktør for SK i 1834, lic.theol. i 1837; fra 1838 lektor i teologi ved Københavns Universitet, hvor han 1840 blev udnævnt til ekstraordinær prof. i teologi; 16. maj 1845 tillige udnævnt til hofprædikant.

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 26

◀ **Pøbelagtighedens Angreb** : sigter til *Corsaren* (317,21) og dens angreb på SK.

I trykt udgave: Bind 20 side 319 linje 28

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde, massen.

I trykt udgave: Bind 20 side 320 linje 1

◀ **Styrelsens**: dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 320 linje 3

◀ **impetus** : lat. (heftig) bevægelse, bevægelsesdrift.

I trykt udgave: Bind 20 side 320 linje 6

◀ **jeg udskrives for at være den Stolte** : sml. NB4:24 og 298,28.

I trykt udgave: Bind 20 side 320 linje 37

◀ **Anonym med 3000 Subscribenter** : sigter til M.A. Goldschmidt (321,18) og *Corsaren* (317,21), der med ham som udgiver og redaktør 1840-46 nåede op på o. 3.000 abonnenter, jf. M.A. Goldschmidt *Livs Erindringer og Resultater* bd. 1-2, Kbh. 1877; bd. 1, s. 264. Selv hævdede bladet den 21. nov. 1845, at antallet af abonnenter næsten havde nået 5.000 (nr. 270, sp. 14). Efter Goldschmidts afhændelse af bladet tabte det terræn, men i 3. kvartal 1848 havde det endnu 992 postabonnenter (udenbysabonnenter) og måske det dobbelte antal abonnenter samlet, jf. J.D. Søllinge og N. Thomsen *De danske aviser 1634-1989* (304,37) bd. 1, s. 170.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 6

◀ **Naar en Politie-Betjent forløber sig, saa gjøres der Anskrig i hele Landet** : sigter formentlig til en meget omtalt episode i Bredgade den 9. feb. 1848: En kusk nægtede at efterkomme et, som han mente, uretmæssigt påbud fra politifuldmægtig, cand.jur. Uttenreiter om at forlade den vognrække, hvori han holdt med sit herskabs (tomme) vogn. Politifuldmægtigen tildelte kusken adskillige stokkeslag, men måtte selv fortrække, da tilskuere udtrykte deres harme over det formentlige overgreb. Samme aften blev kusken anholdt og hensat i politiarresten, hvorfra han først blev sat fri tre dage senere. Den 14. feb. 1848 bragte *Fædrelandet* (nr. 40, sp. 306-308) kuskens egenhændige beretning, hvortil redaktionen knyttede en almindelig kritik af Københavns politi og en speciel kritik af den ved navn nævnte politifuldmægtig. Artiklen blev bl.a. refereret i *Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis* den 17. feb. 1848, nr. 35, som støttede *Fædrelandets* kritik af politiet. Den 17. feb. 1848 bragte *Fædrelandet* (nr. 43, sp. 329-330) et indlæg fra »En kjøbenhavnsk Borger«, der påtalte »Politiets Misbrug af dets Myndighed« og udtrykte ønske om, at »de ville begynde at fatte Betydningen af en offentlig Mening, fordi de ved hvert Skridt udenfor Politikammeret ville føle dens Indflydelse.«

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 9

◀ **naar en Journalist misbruger Magten, (ved hvilket Misbrug jo just Udbredelsen er den kvalificerede Skyld)** : sml. *Berlingske Tidende* den 22. feb. 1848, nr. 45, hvor bladet gendriver nogle af de påstande, som *Fædrelandet* havde kolporteret om episoden i Bredgade (se foregående kommentar): »Naar Pressen ikke erkjender og omhyggeligt iagttager denne Pligt at være *Sandhedens* troe Udbreder, gjør den sig skyldig i et Misbrug, der er farligere end det, som den vil paatale. Ved Udbredelsen af eensidige, mere eller mindre ufuldstændige og usande Beretninger, og ved de dadlende og bittere, men i det høieste kun for *en Deel* ved noget Sandt i Fortællingen undskyldte *almindelige* Betragtninger, hvilke Pressen som oftest knytter til sine Beretninger, kan den Tillid til Politiet og den prompte Efterlevelse af dets Paalæg, uden hvilke Politiet kun høist ufuldkomment kan opfylde sine Functioner til Gavn for den *almindelige Sikkerhed og Orden*, let forringes, imedens det er klart nok, at ialtfald det paatalte Misgreb, saafremt et saadant virkelig har fundet Sted, kun kan have en forbigaaende Virkning for en *enkelt* Person, som yderst sjelden er uden al Skyld fra sin Side.« - **qualificerede Skyld**: »*Qualificeret* kaldes en Forbrydelse, der er forbunden med saa særdeles Omstændigheder, at de hjemle en haardere Strafs Anvendelse«, G.L. Baden *Dansk-Juridisk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1822; bd. 2, s. 86.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 10

◀ **Fædrelandet Ploug** : *Fædrelandet*, grundlagt 1834, oprindeligt ugeblad, men fra dec. 1839 dagblad, frem til systemskiftet i marts 1848 den liberale oppositions vigtigste organ, havde i 1848 o. 1.000 postabonnenter (udenbysabonnenter), men næppe under det dobbelte antal abonnenter i alt; fra maj 1841 bestod bladets redaktion af SKs ven J.F. Gjødwad og Carl P. Ploug (1813-94), da. journalist, politiker og forfatter, især kendt for sine studenterkomedier (»Atellaner«) under pseudonymet Poul Rytter.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 15

◀ **Naar man medens Corsaren ... denne Afsindighed** : Under *Corsarens* angreb på ham udgav SK den 30. marts 1846 *En literair Anmeldelse* (Kbh. 1846), hvori han beskriver *Corsaren* i en hunds skikkelse og abonnenterne (abonnenterne) i skikkelse af hundens ejer, der imidlertid nægter at kendes ved hunden, når den skambider nogen: »Publikum vil være angerløst, thi det er jo egentligen ikke dem, som holde Hunden, de abonnere blot; de hidse den heller ikke directe paa, de fløite heller ikke ligefrem af den; i

Tilfælde af Søgemaal vilde Publikum sige: Hunden er ikke min, det er en herreløs Hund; og i Tilfælde af, at Hunden blev optagen og sendt ud paa Veterinairskolen for at slaaes ihjel, kunde Publikum endnu sige: det var virkeligen godt, at den slemme Hund blev dræbt, det har vi alle ønsket – endogsaa Subskribenterne«, s. 96 (SV2 8, 103). – **saa raser Pressen mod denne Afsindighed:** noget sådant har ikke ladet sig påvise.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 16

◀ **Goldschmidt retfærdiggjør sig ... talrigt Publikum** : Meir Aron Goldschmidt (1819-87), da.-jødisk forfatter, journalist og publicist, bl.a. forfatter til den berømte *En Jøde. Novelle af Adolph Meyer. Udgiven og forlagt af M. Goldschmidt*, Kbh. 1845, ktl. 1547; grundlagde *Corsaren* i okt. 1840 og var bladets egentlige redaktør til okt. 1846, da han afhændede bladet og drog ud på en ét-årig udenlandsrejse; udgav og skrev fra dec. 1847 månedsskriftet *Nord og Syd*. – SK sigter til Goldschmidts »Svar til 'Fædrelandet' af 24de, 27de, 29de og 31te December 1847« i *Nord og Syd*, 1. kvartal, 2. hefte (annonceret som »Udkommen« i *Adresseavisen* den 25. jan. 1848, nr. 20), bd. 1, s. 226f.: »Corsaren talte indirecte, satirisk, destruerende; den kunde maaskee rive et Huus ned, men ikke lægge en Steen til et nyt. Dette blev tilsidst, som 'Fædrelandet' siger, 'Hr. G.[oldschmidt] utaaleligt'.« Til dette skriver Goldschmidt i en fodnote, s. 227: »Men vi 'fordømme' aldeles ikke Corsaren. Det er stadig vor Mening, at den var et Blad, der er berettiget i enhver Literatur, naar det faaer skabt sig et Publikum og bliver rigtig opfattet. Den stod i Veien for G.[oldschmidt]'s Udvikling, og desaarsag forlod han den; men den har nu fundet Andre, for hvis Udvikling den ikke staaer i Veien.«

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 18

◀ **Frækhed** : 314,25.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 23

◀ **»Ingen« er den Skyldige** : allusion til Homers *Odysséen*, 19. sang, hvor Odysseus, der har bildt kyklopen Polyfem ind, at hans navn er 'Ingen', sammen med sit tilfangetagne mandskab stikker øjet ud på den sovende kyklop, der med sit skrig kalder de andre kykloper til, v. 408: »*Ingen*, o Venner! mig myrder ved List, men ikke ved Voldsfærd«, *Homers Odyssee*, overs. af Chr. Wilster, bd. 1-2; Kbh. 1837; bd. 1, s. 126.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 23

◀ **let skaffe Een og Anden, der vilde docere mine Ideer** : sigter formentlig især til Rasmus Nielsen, cand.theol. 1837 og lic.theol. 1840, i vintersemesteret 1840-41 privatdocent ved Københavns Universitet, fra 1841 ekstraordinær prof. i moralfilosofi sammesteds; docerede især den spekulative filosofi, men kom midt i 1840'erne under indflydelse af SK, med hvem han i 1848 sluttede venskab. SK kan desuden sigte til Magnus Eiriksson, der blev cand.theol. i 1837 og senere udgav nogle af SK inspirerede skrifter og fungerede som privatmanudocent i København; jf. hans henvendelse til SK i brev af 14. okt. 1847, hvor han gentager et tidl. ytret ønske om økonomisk bistand til sit forfatterskab og bl.a. skriver, at »De dog maa have indseet, at jeg er een af de Faa, som stræbe i den samme eller en lignende Retning som De selv«, *B&A* bd. 1, s. 182.

I trykt udgave: Bind 20 side 321 linje 26

◀ **eo ipso** : lat. netop derved, i sig selv.

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 1

◀ **Novellister**: novelleforfatter. Fra slutningen af 1820'erne blev novellen en populær genre i da. litteratur, og hyppigt var scene og persontyper genkendelige for det københavnske borgerskab.

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 14

◀ **Skyggerne i Uverdenen sugede Blodet af de Levende** : I Homers *Odysséen*, 11. sang, møder Odysseus skyggerne af de døde, som han lokker til sig med blod fra et par slagtede får, jf. *Homers Odyssee* (321,23) bd. 1, s. 147-164. – **Uverdenen**: underverdenen.

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 15

◀ **Systemets**: hentyder til den af G.W.F. Hegel grundlagte spekulative filosofi, hvis kernepunkt var tanken om, at det centrale i tilværelsen (det absolutte) er ånd, og at det absolutte er af dialektisk art, dvs. er i en stadig fremadskridende udvikling. Med dette udgangspunkt var det hensigten ved en særlig metode at samle de filosofiske synspunkter i et stort 'system', omfattende såvel den materielle som den åndelige verden.

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 19

◀ **ikke at bekymre mig om den næste Dag** : hentyder til Jesu ord, Matt 6,34: »Så vær da ikke bekymrede

for dagen i morgen; dagen i morgen skal bekymre sig for det, der hører den til. Hver dag har nok i sin plage.«

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 27

◀ **Hvor Meget, der er mig forundt føler jeg vel selv** : sml. »En første og sidste Forklaring« i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, Kbh. 1846, hvor SK vedkender sig det pseudonyme forfatterskab og takker 'Styrelsen' for at have »forundt mig meget Mere end hvad jeg nogensinde havde ventet«, *SKS 7, 572,5*. Se også NB3:28, *SKS 20, 258,7f*.

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 35

◀ **at jeg ikke skal blive stolt ell. hovmode mig deraf** : allusion til 2 Kor 12,7, hvor Paulus skriver: »Og at jeg ikke skal hovmode mig af de høie Aabenbarelsen, er mig given en Torn i Kiødet, en Satans Engel, at han skal slaae mig paa Munden, paa det jeg ikke skal hovmode mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 35

◀ **at jeg for Gud føler mig mindre end en Spurv** : allusion til Matt 6,26 (361,20).

I trykt udgave: Bind 20 side 322 linje 41

◀ **publici juris** : lat. offentliggjort ejendom, offentligt anliggende.

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 11

◀ **Kjellingerie** : kællingsnak, vrøvleri.

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 14

◀ **en Gardercaptain siger et Ord maaskee fornærmeligt o: s: v: - det paataaler Pressen** : sigter til et læserbrev i *Fædrelandet* den 29. feb. 1848, nr. 55, sp. 425f.: »Da jeg i Onsdags Aftes den 23de Februar med trende Damer var ankommen til Amalienborg for at see den afdøde Konges *castrum doloris*, bleve vi af de derværende Politibetjente paa en meget passende Maade anmodede om at stille os i Række, for efter Tour at komme op i det høie Sørgehus; men neppe vare vi opstillede i Orden, førend den vagthavende Garde-Capitain *de Falsen*, Kammerjunker, Ridder af Sværdordenen, henvendte sig til en af Politibetjentene, henvisende med Haanden paa de mig nærstaaende qvindelige Personer, og med høi og grov Basstemme befalede: 'Jag mig disse Kjællinger bort, hvad vil de her?' Jeg fandt mig derved fornærmet, da jeg antog, at den med Bjørneskind bedækkede Officeer ikke var berettiget til, hverken at kalde mine Damer eller nogen endog ikke dameklædt qvindelig Person for Kjælling. Jeg opkastede i denne Anledning til en mig nærstaaende Herre det Spørgsmaal: hvad Forskjel er der egenlig paa en adelig Frue og en Kjælling? Disse Ord naaede den inhumane Drabant- eller Garder-Officier. Nu styrtede han mig lige ind paa Livet (det forekom mig som han vaklede noget, hvilket formodenlig var en Følge af det fidede Føre), og med høi Røst sagde han til mig: 'Dersom De kommer med nogensomhelst Yttring, lader jeg Dem kaste i Hullet', hvortil jeg svarede: 'jeg har ikke talt til Dem, Hr. Capitain'. Da Amalienborg er et Sted, hvor jeg ikke ønsker nogen Debat, i Særdeleshed med den vagthavende Officier, forholdt jeg mig aldeles rolig, uagtet jeg i høi Grad følte mig fornærmet, men besluttede strax at meddele den ærede Redaction det Passerede. / Med Agtelse / *August Wiegell, / Hørkræmmer.*«

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 16

◀ **Daarekiste** : sindssygeanstalt, galehus.

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 21

◀ **Regjeringen ignorerede Oppositionen** : Indtil 24. jan. 1848 (303,36) lod regeringen ofte generalfiskalen (den øverste statsanklager) anlægge sag mod oppositionelle, der formodedes skyldige i overtrædelse af trykkefrihedsforordningen af 27. sept. 1799 (316,19).

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 24

◀ **Oppositionen (...) ignorerer Pøbel-Opstanden i Pressen** : De to vigtigste oppositionsaviser, *Kjøbenhavnsposten* og *Fædrelandet*, tog kun sjældent notits af 'pøbelbladene' (304,37).

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 25

◀ **den Fortælling i 1001 Nat ... blev man til en Steen** : Der sigtes til fortællingen »Geschichte der zwei neidischen Schwestern« (617.-637. nat) i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen* (288,9) bd. 3, 1841, s. 560-635. - **Dervischen**: orientalsk tiggermunk el. eneboer. - **har Du betænkt hvad det vil sige**

at stride med Usynlige: overs. citat fra s. 590: »wie willst du dich gegen unsichtbaren Feinde vertheidigen?«

I trykt udgave: Bind 20 side 323 linje 29

◀ **Tanker, som saare bagfra - til Opbyggelse** : 319,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 12

◀ **Hedningenes Bekymringer (...)** »**christelige Taler**« : sigter til *Christelige Taler* (288,24), første afdeling med separat paginering og med deltitlen: »Hedningenes Bekymringer« (SV2 10, 11-109).

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 14

◀ **Sygdommen til Døden** : 287,1.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 19

◀ **»christelige Taler« ... oprindelige Bestemmelse** : sml. journaloptegnelsen NB2:181.a fra o. sept. 1847, da SK synes at have undfanget ideen til *Christelige Taler* (288,24) og som titel overvejer: »*Beroligende Tanker / christelige Taler*«, SKS 20, 213m,2.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 26

◀ **»Tanker, som saare bagfra til Opbyggelse«** : sml. foregående optegnelse og 319,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 27

◀ **Fredags-Talerne.**« : Der sigtes til *Christelige Taler* (288,24), fjerde afdeling med deltitlen »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«, SV2 10, 285-362.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 32

◀ **Kjerlighedens-Gjerninger** : *Kjerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form* (294,18), SV2 9.

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 34

◀ **Maaskee reiser jeg ogsaa** : SK var i løbet af 1840'erne på fire udenlandsrejser, hver gang til Berlin og sidste gang i maj 1846. Den 3. aug. 1847 skriver han i journal NB2:136, »at jeg muligen til Efteraarets Slutning kunde tiltræde en ordl. Udenlandsreise for længere Tid. Men dette maa slet ikke bære Præget af det Lidenskabelige ell. det Lidenskabeliges Concentration som en saadan lille Udflugt til Berlin«, SKS 20, 195,7. I nov. 1848 erindrer SK i journal NB7, at han efter at have solgt sin ejendom på Nytorv 2 den 24. dec. 1847 havde tænkt på at »reise 2 Aar udenlands« (*Pap.* IX A 375, s. 217).

I trykt udgave: Bind 20 side 324 linje 35

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 6

◀ **3die Afdeling** : SK ses her definitivt at placere manuskriptet til »Tanker, som saare bagfra - til Opbyggelse« i *Christelige Taler* (288,24), tredje afdeling med separat paginering og nu med deltitlen: »Tanker som saare bagfra - til Opbyggelse. Christelige Foredrag«, SV2 10, 189-284.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 6

◀ **skulde til at udgive christelige Taler** : Året efter skriver SK i journal NB10 med henvisning til 6. marts 1848, at »paa den Dag besluttede jeg, at udgive christelige Taler« (*Pap.* X 1 A 116, s. 88); samme dag blev manuskriptet til *Christelige Taler* indleveret til trykkeriet (jf. *EP IV*, s. 41), og 25. april 1848 blev talerne annonceret som »udkommen« (*Adresseavisen* samme dag, nr. 100).

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 14

◀ **impetus** : lat. (heftig) bevægelse, bevægelsesdrift.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 19

◀ **4de (...)** **Altergang om Fredagen** : 324,32 og 295,5.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 20

◀ **Arke-Antal** : 294,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 25

◀ **Benaelse** : benovelse; anfald af beklemmelse, ildebefindende.

I trykt udgave: Bind 20 side 325 linje 34

◀ **Paa Dit Ord o Herre (...) jeg kan det ikke anderledes** : spiller på Luthers svar, da han på Rigsdagen i Worms 1521 blev bedt om med klare ord at erklære, om han ville tilbagekalde sin af kirken fordømte lære: »weil (...) mein Gewissen in Gottes Wort gefangen ist, so kann und will ich nichts widerrufen, weil weder sicher, noch gerathen ist, etwas wider das Gewissen zu thun. Hier stehe ich; ich kann nicht anders, Gott helfe mir! Amen!«, C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart 1838 [1835], ktl. 790, s. 123.

I trykt udgave: Bind 20 side 326 linje 10

◀ **Mynster (...) har ... trods »Kjerlighedens Gjerninger«** : Efter udgivelsen af *Kjerlighedens Gjerninger* (294,18) den 29. sept. 1847 opsøgte SK den 4. nov. biskop Mynster (297,19), som han havde givet et eksemplar med dedikation »i dyb Ærefrygt / fra Forfatteren«, B&A bd. 1, s. 339. Imidlertid forekom Mynster ham kold og formentlig stødt over *Kjerlighedens Gjerninger*, jf. journal NB2:260, SKS 20, 238.

I trykt udgave: Bind 20 side 326 linje 27

◀ **Jeg vilde ... dediceret ham 4de Afdeling** : sml. et udkast til forord til »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler« (324,32), hvor SK har skrevet, at »Bogen skal dediceres til Biskop Mynster« (Pap. VIII 2 B 116), og et andet udkast, hvor han har skrevet: »Hans Excellence / Høiærværdige Hr. Biskop Dr. Mynster / St. af D. [Storkors af Dannebrog] og DM. [Dannebrogsmænd] m:m: / helliges / dette lille Skrift / i dyb Ærefrygt« (Pap. VIII 2 B 118).

I trykt udgave: Bind 20 side 326 linje 28

◀ **Instrux** : 298,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 1

◀ **Bogen om Adler** : Fra midten af juni til slutningen af sept. 1846 skrev SK den første version af en bog om Adler (Pap. VII 2 B 235); manuskriptet blev flere gange omorganiseret, jf. journal NB3:38, hvor SK den 1. dec. 1847 skriver, at han nu har »ordnet og anlagt igjen den Bog om Adler«, SKS 20, 264,2. – **Adler**: Adolph Peter Adler (1812-69), cand.theol. 1836, mag.art. 1840; blev i 1841 kaldet til sognepræst for Hasle og Rutsker på Bornholm. Adler skrev flere af Hegel inspirerede værker, men ændrede retning efter angiveligt at have haft en åbenbaring i 1843, jf. hans forord til *Nogle Prædikener*, Kbh. 1843, ktl. U 9. Den 19. jan. 1844 blev han suspenderet og den 13. sept. 1845 meddelt sin afskedigelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 3

◀ **hvorledes var det dog muligt ... berøvet Livet** : se journal NB3:65, SKS 20, 276.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 4

◀ **de tvende om Collisionen ... og en Apostel** : henholdsvis »Bilag I« og »Bilag II« til »Bogen om Adler«, det første med titlen »De dialektiske Forhold; det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« (Pap. VIII 2 B 9,13-15 og B 10-12), det andet med titlen »Om Forskiellen mellem et Genie og en Apostel« (Pap. VIII 2 B 9,16-18). Den 19. maj 1849 udkom bilagene separat og under pseudonymet H.H. som *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (Kbh. 1849), hvor det første bilag i stedet fik titlen »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden? Digterisk Forsøg.«

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 7

◀ **Læren om Synden** : dvs. *Sygdommen til Døden* (287,1), jf. NB4:76.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 9

◀ **Af Tanker som saare bagfra til Opbyggelse Tale VI** : sigter til *Christelige Taler*, tredje afdeling (325,6), sjette tale med titlen »Det er dog saligt – at lide Forhaanelse for en god Sag«, s. 71-82 (SV2 10, 259-270). Formentlig har en tilsvarende passage oprindeligt indgået i manuskriptet til den anførte tale, men er blevet kasseret, hvorefter SK har villet bevare den ved at skrive den ind i journalen.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 11

◀ **Contentement og Fornøjelse** : Udtrykket hentyder til Ludvig Holbergs komedie *Barselstuen* (1724), 2. akt, 8. scene, hvor det benyttes af Else Skolemesters, som i sin slutreplik ønsker for fruén i huset, at »den lille deylige første Plante, som er sat i hendes Urtegaard, maae opvoxe og fremspire de kiære Forældre til Glæde, Contentement og Fornøjelse«, *Den danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 eller 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 2. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 20 side 327 linje 19

◀ **Xstus som var han en blot historisk Person** : Med oplysningstiden i det 18. årh. blev teologiens arbejde med de bibelske tekster mødt med kravet fra den almene historieforskning om også i bibelforskningen at anvende en historisk-kritisk metode, dvs. kritisk at søge i teksterne efter historiske årsager og sikre kildeudsagn og bevise de enkelte skrifers ægthed; således søgte man også den historiske Jesus. Den historisk-kritiske metode blev undertiden angrebet for at nedbryde Bibelens autoritet.

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 19

◀ **Christus siger ... i mit Navn (...), der er jeg** : sigter til Jesu ord til disciplene, Matt 18,20: »Thi hvor To eller Tre ere forsamlede i mit Navn, der er jeg midt iblandt dem« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 21

◀ **pusilanime**: pusillanim; egl. forsagt, ængstelig, her: pedantisk, småtskåren.

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 23

◀ **Skrift- ell. Symbol-Smaalighed** : sigter til de modstridende synspunkter ang. troens fundament, nemlig henholdsvis 'sola scriptura' (lat. 'skriften alene') if. Luther og den apostolske trosbekendelse if. Grundtvig. Jf. fx F.L.B. Zeuthens foredrag på Roskilde Konvent om »Symbolum apostolicum«, trykt i *Dansk Kirketidende* (290,1) den 5. dec. 1847, nr. 114 og nr. 115, bd. 3, sp. 145-169, især sp. 145f., hvor Zeuthen erkender »Sandheden af *Søren Kierkegaards* Vittighed, at man nemlig ved at flytte fra Skriften til Symbolet ikke opnaaer Mere end de, der vilde flytte fra Nissen [*Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, SKS 7, 46,6].« - **Symbol**: trosbekendelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 23

◀ **Kana ... Brylluppet ... Disciple** : jf. Joh 2,1-11, hvor det om et bryllup i Kana i Galilæa blot fortælles, at »Jesus og hans disciple var indbudt til brylluppet«, v. 2.

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 29

◀ **Socrates** : 292,7.

I trykt udgave: Bind 20 side 328 linje 33

◀ **han er sand Gud** : se *Confessio Augustana*, art. 4: »Guds Søn haver antaget den menneskelige Natur i den rene Jomfrues Mariæ Liv, at de tvende Naturer, den guddommelige og den menneskelige, saaledes i een Person uadskillelig tilsammenføjede, ere een Christus, sand Gud og sandt Menneske, som er født af Jomfrue Maria«, *Den rette uforandrede Augsburgske Troesbekjendelse* (312,5), s. 47.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 1

◀ **de Orthodoxe** : 309,29.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 4

◀ **Klamren til det Historiske ... og Tusinder** : hentydning til grundtvigianernes (332,6) 'kirkelige anskuelse', hvis grundtanke var, at kristendommens kilde ikke er Bibelen, men det levende ord, som gennem århundreder er blevet udtalt i kirken (af 'disse utallige tusinder og tusinder'), dvs. Fadervor, den apostolske trosbekendelse og indstiftelsesordene ved nadver. Anskuelsen blev første gang udtrykt af Grundtvig i skriftet *Kirkens Gienmæle*, Kbh. 1825, og senere uddybet af samme i afhandlingen »Om Christendommens Sandhed« i *Theologisk Maanedsskrift*, udg. af N.F.S. Grundtvig og A.G. Rudelbach, bd. 6-9, Kbh. 1826-27, ktl. 346-351.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 7

◀ **cfr p. 21 ... tro det Saligste** : jf. NB4:19, SKS 20, 296,15-20.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 11

◀ **Altergangs-Tale** : 295,5.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 14

◀ **oprindelige Bestemmelse** : nemlig til *Christelige Taler*, Kbh. 1848, anden afdeling med deltitlen »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler« (296,6).

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 15

◀ **Middelalderens Lyrik ... Individualitets Bestemmelse** : sml. en lignende betragtning i journal EE:37, dateret 15. marts 1839: »Deri er vor Tids Lyrik forskjellig fra Middelalderens – at medens i vor Tid den tilfældige Individualitet voltigerer [gør kunstige spring] i sin egen Tilfældighed, hvorfor ogsaa den Enes Lyrik er uforstaaelig for den Anden; i Middelalderen derimod har Lyriken en heel Objektivitet for sig, det er ikke Individet, det er Mennesket (Adam ☉: Mskheden) ethvert Træk er verdenshistorisk, dette Ord forstaaet i ideel Forstand«, SKS 18, 17.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 18

◀ **»mig vil«** : sml. journal AA:12, dateret 1. aug. 1835, hvor SK anstiller betragtninger over barnets reflektive brug af det personlige pronomen: »Ligesom det varer længe inden Barnet lærer at skjelne sig selv fra Gjenstandene, og det saaledes i lang Tid saa lidet udsondrer sig fra sine Omgivelser, at det med Fremhævelse af den lidende Side siger f. Ex.: 'mig slaaer Hesten', saaledes gjentager det samme Phænomen sig i en høiere aandelig Sphære«, SKS 17, 23,35.

I trykt udgave: Bind 20 side 329 linje 20

◀ **at faste** : Den 1. søndag i fasten faldt i 1848 på den 12. marts.

I trykt udgave: Bind 20 side 330 linje 6

◀ **salve sit Hoved ... synes fastende** : hentyder til Matt 6,17-18, hvor Jesus siger: »Men naar du faster, da salv dit Hoved, og toe dit Ansigt, / at ikke Menneskene skulle see dig faste, men din Fader, som er i Løndom, og din Fader, som seer i Løndom, skal betale dig aabenbare« (NT-1819). – **toe**: vaske.

I trykt udgave: Bind 20 side 330 linje 8

◀ **at forlade Alt** : hentyder til teksten Matt 19,27 (289,1), som SK har skrevet et 'kristeligt foredrag' over i *Christelige Taler*, tredje afdeling (288,24), nr. 2, s. 21-33 (SV2 10, 209-221): »'See, vi have forladt alle Ting og fulgt Dig, hvad skulle vi have?' (Mth. XIX, 28) – og hvad skulle vi have!«

I trykt udgave: Bind 20 side 330 linje 16

◀ **Absit** : lat. 'det være langt fra!'

I trykt udgave: Bind 20 side 330 linje 17

◀ **Spatium** : lat. afstand, rum.

I trykt udgave: Bind 20 side 330 linje 20

◀ **jeg var anset for saa omtrent en Skurk** : nemlig i anledning af at have brudt forlovelsen med Regine Olsen den 11. okt. 1841 (306,4).

I trykt udgave: Bind 20 side 331 linje 3

◀ **Tauler Nachfolgung ... § 17 (...) jetzt wird sie (...) vom Erkennen kenntnißlos, und von Liebe liebelos** : ordret citat fra *Johann Tauler's Nachfolgung des armen Lebens Christi*, udg. af Nikolaus Casseder, Frankfurt am Main 1821 [1621], ktl. 282, s. 121; der tales om fornuften. Stedet findes i anden afdeling med titlen »Von der wahren Armuth des Geistes höchsten Vollkommenheit des Menschen«, s. 107-244. – **Tauler**: Johann Tauler (o. 1300-61), ty. mystiker og prædikant, elev af Mester Eckart; i sit bibliotek havde SK ud over det nævnte værk to prædikensamlinger af Tauler, begge udg. 1841, jf. ktl. 245-246 og ktl. 247.

I trykt udgave: Bind 20 side 331 linje 12

◀ **christelige Taler 3die Afdeling No 6** : *Christelige Taler*, tredje afdeling (325,6), sjette foredrag med titlen »Det er dog saligt – at lide Forhaanelse for en god Sag« (327,11).

I trykt udgave: Bind 20 side 331 linje 17

◀ **vee Eder, naar Alle tale vel om Eder** : løst citat fra Luk 6,26 (289,20), som SK gengiver ordret og udlægger i *Christelige Taler*, tredje afdeling, s. 79-82 (SV2 10, 267-270).

I trykt udgave: Bind 20 side 331 linje 20

◀ **Parlerende** : talende, snakkende.

I trykt udgave: Bind 20 side 331 linje 27

◀ **Līb** : lispund, svarer til 8 kg.

I trykt udgave: Bind 20 side 332 linje 1

◀ **en Pille** : en smule.

I trykt udgave: Bind 20 side 332 linje 3

◀ **Grundtvigianer** : tilhænger af Grundtvig (290,6).

I trykt udgave: Bind 20 side 332 linje 6

◀ **naar En angriber ... saarede dette dem** : sigter måske til S.P.V. Birkedahl (se næste kommentar), der i artiklen »'Papisterne' og jeg« i *Dansk Kirketidende* (290,1) den 3. okt. 1847 (nr. 105, bd. 3, sp. 1-10) refererede en disput i *Christeligt Folkeblad*, hvor Th. Kruse havde angrebet ham for hans delvise forsvar for 'de gudelige forsamlinger' (foramlinger af kristne lægfolk, der mødtes privat for at synge og lytte til opbyggelige foredrag, og som nedladende blev omtalt som 'de hellige'): »Nu fremtraadte Seminarist Kruse og medtog i en udførlig Artikel ikke alene Forsamlingerne, men ogsaa de Christne i Almindelighed, som besøge disse, temmelig haardt, efter min Følelse og Erfaring altfor haardt. Mange bleve saarede dybt derved, og ikke uden Grund; thi de saae sig skildrede paa flere Steder som 'idetmindste halve Hyklere' (Kruses egne Ord), som Hovmodige osv.«, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 20 side 332 linje 8

◀ **Birckedahl** : Schøller Parelius Vilhelm Birkedahl (1809-92), siden 1840 sognepræst for Sønderomme og Houen i Ribe stift, udgav flere prædikensamlinger og kommentarer til kirkepolitiske spørgsmål; i 1840'erne markerede han sig som discipel af Grundtvig.

I trykt udgave: Bind 20 side 332 linje 11

◀ **I ville Alle forarges paa mig i denne Nat** : hentyder til Jesu ord om sin snarlige tilfangetagelse, Matt 26,31: »i denne Nat skulle I alle forarges paa mig«, *Alter-Bog* (287,3), s. 264. Denne passus indgår i første del af »Vor Herres Jesu Christi Lidelses Historie« (333,23), som biskop Mynster (297,19) prædikede over den 13. marts 1848 kl. 9.00 i Helligåndskirken (jf. *Adresseavisen* den 11. marts 1848, nr. 60). Prædikenen blev senere trykt med titlen »Gethsemane. Paa første Mandag i Fasten« i J.P. Mynster *Prædikener holdte i Aaret 1848*, Kbh. 1849, ktl. 232, s. 1425. Formentlig foranlediget af Mynsters prædiken elaborerer SK over lidelseshistorien i optegnelserne NB4:95-97.

I trykt udgave: Bind 20 side 333 linje 4

◀ **den Stærkere** : hentyder til Matt 3,11, hvor Johannes Døber med henvisning til Kristus forklarer, at »den, som kommer efter mig, er stærkere end jeg« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 333 linje 7

◀ **»Min Gud ... forladt mig«** : Jesu ord på korset umiddelbart inden han udånder, Matt 27,46: »Og ved den niende Time raabte Jesus med høi Røst, og sagde: Eli, Eli, Lama Sabachtani! det er udlagt: Min Gud! Min Gud! hvorfor har du forladt mig?«, *Alter-Bog* (287,3), s. 284.

I trykt udgave: Bind 20 side 333 linje 10

◀ **Lidelses-Historien** : sigter til »Vor Herres Jesu Christi Lidelses Historie« i *Alter-Bog* (287,3), s. 263-288.

I trykt udgave: Bind 20 side 333 linje 23

◀ **tre Gange at finde Disciplene sovende ... nu er det afgjort** : sigter til beretningen om Jesus i Gethsemane Have, Matt 26,36-46, hvor det fortælles, at disciplene faldt i søvn, mens Jesus tre gange efterlod dem for at bede. Da han sidste gang kom tilbage og fandt dem sovende, sagde han til dem: »Sove I fremdeles og hvile Eder? Det er forbi; Timen er kommen: see, Menneskens Søn forraades i Synderes Hænder. Staaer op, lader os gaae; han er nær, som forraader mig. Beder, at I ikke falde i Fristelse!«, *Alter-*

Bog (287,3), s. 266.

I trykt udgave: Bind 20 side 333 linje 29

◀ **Xstus siger til Peder tre Gange: elsker Du mig** : nemlig da han efter sin opstandelse viser sig for disciplene, Joh. 21,15-17. – **Peder:** 296,18.

I trykt udgave: Bind 20 side 334 linje 2

◀ **ogsaa denne Ven fornegtede ham** : endda tre gange natten efter, at han om aftenen i Getsemane Have havde lovet ikke at ville fornægte ham, Matt 26,69-75, jf. v. 33-34.

I trykt udgave: Bind 20 side 334 linje 8

◀ **at et Msk. var Gud** : sigter til jødernes forargelse, da Jesus efter sin tilfangetagelse stedtes for rådet og bekendte sig at være Guds søn, jf. Matt 26,57-68.

I trykt udgave: Bind 20 side 334 linje 28

◀ **I ville forarges paa mig** : 333,4.

I trykt udgave: Bind 20 side 334 linje 33

◀ **Den som banker, for ham oplades** : citat fra Matt 7,8 (NT-1819): »den, som banker, ham skal oplades.«

I trykt udgave: Bind 20 side 335 linje 1

◀ **Taulers Nachfolgung ... Jesu Xsti** : *Johann Taulers' Nachfolgung des armen Lebens Christi* (331,12).

I trykt udgave: Bind 20 side 335 linje 11

◀ **christelige Taler 3die Afdeling Tale 2** : *Christelige Taler*, tredje afdeling (325,6), andet 'kristelige foredrag' med titlen – efter Matt 19,27 (289,1) – »'See, vi have forladt alle Ting og fulgt Dig, hvad skulle vi have?' (Mth. XIX, 28) – og hvad skulle vi have!«, s. 21-33 (SV2 10, 209-221).

I trykt udgave: Bind 20 side 335 linje 13

◀ **at Kjerlighed heller vil lyde Raad end Bud** : parafrase af *Johann Taulers' Nachfolgung des armen Lebens Christi*, s. 137: »Du hast wohl noch nie ächt geliebet, sonst wüßtest du, daß ein ächter Liebhaber eher und lieber den Rath, als das gerade Gebot des Geliebten befolget«.

I trykt udgave: Bind 20 side 335 linje 14

◀ **et christeligt Raad at forlade Alt** : hentyder til *Johann Taulers' Nachfolgung des armen Lebens Christi*, s. 137: »Nimmermehr wirst du den liebsten und heiligsten Willen Gottes vollbringen, wenn du ihn nicht erfüllst, wie ihn Jesus Christus zu vollbringen lehrte, und Seine Lehre war: 'Verlasse Alles, folge Mir nach.' Thuest und willst du nun das nicht, so zeigest du ja offenbar, daß du in dem Grunde der göttlichen Liebe nicht gewurzelt bist; Christus saget es dir und Allen ja deutlich genug: 'Wer Mich liebet, der haltet Meine Rede, die Ich gelehret habe.'«

I trykt udgave: Bind 20 side 335 linje 15

◀ **2den Afdl. § 33 p. 137** : *Johann Taulers' Nachfolgung des armen Lebens Christi*, § 33, s. 136-138; s. 137, hvor Tauler bl.a. citerer og kommenterer Matt 19,27.

I trykt udgave: Bind 20 side 335m linje 1

◀ **Den jeg har fremstillet ... Livets Alvor** : se *Christelige Taler*, første afdeling med separat paginering og deltitlen »Hedningenes Bekymringer. Christelige Taler«, første tale med titlen »Armodens Bekymring«, s. 18-28 (SV2 10, 24-34); s. 23-25 (SV2 10, 29-31).

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 1

◀ **Pauperisme** : massefattigdom el. sygdom, der skyldes fattigdom.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 5

◀ **3die og 4de Afdeling i christelige Taler** : *Christelige Taler*, henholdsvis tredje (325,6) og fjerde afdeling (324,32).

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 8

◀ **Tempelrenselses-Fest** : sigter til Jesu uddrivelse af kræmmere, vekselerer og andre handlende fra templet i Jerusalem, alm. omtalt som 'tempelrensningen', jf. Matt 21,12-13.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 9

◀ **Altergang om Fredagen** : 295,5.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 10

◀ **al denne Striden med Grundtvigianerne** : sigter især til biskop Mynster, der i slutningen af 1830'erne tørnede sammen med Grundtvig i forbindelse med sit udkast til en ny alterbog og et nyt kirkeritual og igen i 1840'erne i 'salmebogssagen' (290,1). I begyndelsen af 1848 var Grundtvig involveret i en strid med sin tidligere kampfælle A.G. Rudelbach, der havde kritiseret Grundtvigs opfattelse af folkelighed som betingelse for kristendommens tilegnelse i *Christendom og Nationalitet. En bibelsk-historisk Betragtning og Beviisførelse, tilegnet Danmarks hæderlige Geistlighed* (Kbh. 1847), jf. Grundtvigs svar i artiklen »Om Folkeligheden og Dr. Rudelbach« i *Dansk Kirketidende* den 30. jan. 1848, nr. 124, bd. 3, sp. 313-323.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 14

◀ **Eudaimonisme** : lyksalighedslære, der betragter menneskets egen lykke som dets højeste mål og som den væsentligste bevæggrund for dets opfyldelse af pligterne.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 19

◀ **deres Tale om Tolerance** : Grundtvigianerne plæderede for religionsfrihed – bl.a. var de imod tvangsdåb af baptisternes børn (317,31) – og for tolerance inden for den danske statskirke, dels i form af præsternes dogmatiske og liturgiske frihed, dels i form af en almindelig sognebåndsløsning, dvs. borgernes frihed til at søge formel tilknytning til en anden præst end deres sognepræst. Jf. fx F.E. Boisen »Om Tolerance« i *Dansk Kirketidende* (290,1) den 16. aug. 1846 (nr. 47, bd. 1, sp. 764-775) og den 23. aug. 1846 (nr. 48, bd. 1, sp. 790-792).

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 22

◀ **Apostelen** : dvs. Paulus, 312,9.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 25

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 26

◀ **Det Forfeilede i Middelalderen ... udvortes Goder** : sigter til den førreformatoriske tro på, at man ved askese, cølibat og munkevæsen kunne retfærdiggøre sig over for Gud.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 31

◀ **in abstracto** : lat. i det abstrakte; abstrakt.

I trykt udgave: Bind 20 side 336 linje 33

◀ **pusilanime** : dvs. pusillanime; forsagte, ængstelige.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 7

◀ **det er Nemesis** : refererer måske til P.C. Kierkegaards angivelige forståelse af *Corsarens* angreb på SK som »Guds Straf«, journal NB4:63, SKS 20, 317,23, eller andres tilsvarende med ordene: »det er Guds Straf over ham«, journal NB4:46, SKS 20, 308,29.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 9

◀ **min Gud ... forladt mig** : 333,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 17

◀ **gaa (...) ind ad Døren** : hentyder til Joh 10,9, hvor Jesus siger om sig selv: »Jeg er døren. Den, der går ind gennem mig, skal blive frelst; han skal gå ind og gå ud og finde græsgange.«

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 19

◀ **Pfui** : fy, føj. Opr. lydmalende ord, der skulle gengive lyden ved kraftig spyttens som tegn på foragt.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 24

◀ **mønstre (...)** **ud** : mønstre (udskrive til tjeneste), afsondre.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 26

◀ **gjøre det Christelige til en fordeelagtig Conversion** : Før grundlovgivningen i 1849, hvorved religionsfriheden blev kodificeret, var adgangen til visse embeder betinget af bekendelse til den Augsburgske Trosbekendelse. Dette var fx tilfældet med professorater ved Københavns Universitet, hvortil kongen nok kunne give dispensation, men ikke til andre end kristne, jf. fundats af 7. maj 1788, kap. 1, § 15. Således søgte jøden dr.phil. C.G.N. David (1793-1874) to gange om en stilling ved det filosofiske fakultet, men blev afvist af både konsistorium og kongen, indtil han i 1830 konverterede til kristendommen og fik ansættelse som ekstraordinær professor i statsøkonomi (i 1843 fik jøder ret til at søge dispensation ligesom kristne, der ikke bekendte sig til den Augsburgske Trosbekendelse, men fortsat uden mulighed for at træde ind i konsistorium). Tilsvarende var det kun kristne, der kunne vælges som deputerede til de rådgivende stænderforsamlinger (304,34), jf. forordninger af 15. maj 1834, § 4, stk. 2.

I trykt udgave: Bind 20 side 337 linje 31

◀ **Theatermaleren**: ansat på Det kgl. Teater, hvis opgave bestod i at male dekorationer og kulisser; i 1848 havde teateret to teatermalere, Christian Ferdinand Christensen (1805-83) og Troels Lund (1802-67), der begge var anerkendte kunstnere – den sidste desuden en af SKs bekendte.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 1

◀ **Goldschmidt ender nok med at blive Minister** : hentyder formentlig til, at M.A. Goldschmidt (321,18) på møderne i Casino den 11. marts og i Københavns Hippodrom den 12. marts 1848 advarede mod den liberale politik, der plæderede for et 'Danmark til Ejderen' og således ville diktere Slesvig en adskillelse fra Holsten, men ikke desto mindre gjorde fælles sag med de liberale, da rygter om et slesvig-holstensk oprør nåede København den 20. marts: »*Efterskrift den 20de Marts*. / Alt er for sildigt, der skal være udbrudt Oprør. Fra dette Øieblik af ansee vi det for vor Pligt at søge Enighed med alle andre Partier og tillige udenfor dette Maanedskrift virke gennem Pressen«, *Nord og Syd*, 2. kvartal 1848, 1. hefte, bd. 2, s. 112. Heftet udkom 21. marts, samme dag afskedigede Fr. VII sine ministre, og 22. marts dannede A.W. Moltke (348,1) et ministerium, hvori Goldschmidt dog ikke fik sæde.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 4

◀ **Han er ... begyndt med at foragte sig selv** : nemlig ved fra 1840-46 at udgive *Corsaren* (317,21).

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 4

◀ **hvorledes den Enkelte skifter 17 Gange** : sigter bl.a. til Goldschmidts delvise undsigelse af *Corsaren* den 25. jan. 1848 (321,18) og hans alliance med sine tidligere modstandere den 20. marts 1848 (338,4).

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 7

◀ **I 3die Afdeling ... taler vel om dem** : *Christelige Taler*, tredje afdeling (325,6), sjette foredrag med titlen »Det er dog saligt – at lide Forhaanelse for en god Sag« (327,11), s. 82 (SV2 10, 270): »Tænk Dig en Forsamling af verdsligsindede, frygtagtige Mennesker, hvis høieste Lov var i Alt et Trældoms-Hensyn til hvad Andre, hvad 'man' vil sige og dømme; hvis eneste Bekymring var hiin uchristelige, at 'man' overalt taler vel om' dem; hvis beundrede Formaal var at være ganske som de Andre; hvis eneste begeistrende og hvis eneste skrækindjagende Forestilling var Fleertallet, Mængden, dens Bifald – dens Mishag: tænk Dig en saadan Forsamling eller Mængde af Menneskefrygtens Tilbedere og Dyrkere, altsaa en Forsamling af Ærede og Anseete (thi hvorledes skulde saadanne Mennesker ikke ære og ansee hinanden, at ære den Anden er jo at smigre sig selv!) – og tænk Dig, at denne Forsamling, det skal (ja, som der staaer i Komædien) det skal være Christne. For denne christne Forsamling prædiktes der over disse Ord: det er saligt at lide Forhaanelse for en god Sag!«

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 11

◀ **Xstd lærer ... ved Ugudelighed** : hentyder til Luk 6,26: »Vee Eder, naar alle Mennesker tale vel om Eder! lige det samme gjorde deres Fædre ved de falske Propheter« (NT-1819). Sml. NB4:92 og 331,20.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 13

◀ **eo ipso** : lat. netop derved, i sig selv.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 16

◀ **saa lidet som det at stjæle, hore o: s: v:** : sigter til De ti Bud (2 Mos 20,3-17 og 5 Mos 5,7-21), som gentages af Jesus, Mark 10,19, og Paulus, Rom 13,9.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 19

◀ **Ligheds-Spørgsmaalet ... er sat ind i den europæiske Discussion** : Med revolutionen i Paris i slutningen af feb. 1848, den såkaldte 'februarrevolution', blev parolerne om 'frihed, lighed og broderskab' fra den store revolution i 1789 igen ført i felten, nu både af borgere og arbejdere, jf. fx *Fædrelandet* den 3. marts 1848, nr. 58, sp. 449. Revolutionen i Frankrig blev hurtigt fulgt af omvæltninger i andre europæiske lande, hvor kravet om lighed også blev fremført, i Danmark især af Bondevennerne, et selskab, der repræsenterede landalmuen, jf. fx *Fædrelandet* den 25. marts 1848, nr. 79, sp. 617. – **opgivet:** stillet, forelagt til drøftelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 338 linje 31

◀ **Msk-Frygt ... Lidelsernes Evangelium** : se *Opbyggelige Taler i forskellig Aand*, Kbh. 1847, tredje afdeling med deltitlen »Lidelsernes Evangelium. Christelige Taler« (298,20), 7. tale med titlen »Det Glædelige i, at Frimodigheden formaaer lidende at tage Magten fra Verden og har Magten at forvandle Forhaanelse til Ære, Undergang til Seier«, s. 119-140 (SV2 8, 467-488): »Af Frygt for Mennesker, af Hensyn til verdslig Fordeel feigt og nedrigt ikke at turde være sin Forelskelses Gjenstand bekjendt for Verden, er vistnok Noget af det Afskyeligste og Foragteligste, der kan siges om et Menneske; og det, af Frygt for Menneskene, af Hensyn til verdslig Fordeel feigt og nedrigt ikke at turde være sin Tro og sin Troes Gjenstand bekjendt i Verden – det Afskyeligste, der kan siges om et Menneske«, s. 119 (SV2 8, 467).

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 4

◀ **i 3die Afdeling af christelige Taler No 6** : 338,11.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 6

◀ **Communisterne ... for Msk-Rettigheder** : 310,24. SK sigter måske til en af bondebevægelsens ledere, Rasmus Sørensen, der på mødet i Casino den 11. marts 1848 plæderede for at tilsidesætte de nationale stridigheder inden for den danske helstat ved at henvise til »*Menneskerettighederne*, der nu i Frankrig atter have gjort sig gjeldende«, jf. *Forhandlingler om Danmarks og Slesvigs constitutionelle Forening*, nr. 1-3, udg. af L.N. Hvidt; nr. 3 (annonceret til salg i *Adresseavisen* den 17. marts 1848, nr. 65), s. 3. Malermester Jacobsen bakkede Sørensen op og tilføjede, at »Menneskerettighederne ere de samme, enten han er rig eller fattig«, sammesteds, s. 7.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 10

◀ **Frankrig i dette Øieblik** : dvs. efter revolutionen den 23. feb., der havde bragt en provisorisk regering til magten (339,24 og 347,29). Endnu i dagene ml. den 22. og 26. marts 1848 kunne de da. aviser rapportere om lovløshed, plyndringer og brandstiftelser i Paris.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 14

◀ **Ophævelser** : oprør, rejsning, postyr.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 16

◀ **Bevægelse og Forandring ... eller 1000** : sigter til de politiske omvæltninger og revolutioner i Europa i februar og marts 1848, især i Paris (347,29) og København (346,8 og 347,32): I »Et Brev fra en Dansk i Paris« fortællendes, at folketøget til Tuilerierne den 24. feb. »gik uden synderlig Larm, som Folk, der have en alvorlig Forretning, kun enkelte Trommer gave det Hele lidt Liv, indtil Lagrange intonerede Marseillaisen, som, sunget af over 20.000 Mennesker, der gik til en Kamp paa Liv og Død, havde en uhyre imponerende Virkning«, *Fædrelandet* den 10. marts, nr. 65, sp. 506. Da den provisoriske regering den 27. feb. holder møde på Paris' rådhus, »kalde Bifaldsraab, som ikke vilde ophøre, hele den provisoriske Regering til Balconen, hvor den modtages af 100.000 blottede Hoveder og Bifaldsraab, der vare flere Minutter«, *Fædrelandet* den 11. marts 1848, nr. 66, sp. 514. I København var salen i Casino, som kunne rumme 2.500, fyldt under det afgørende møde den 20. marts, og 10-15.000 tog del i folketøget til slottet den 21. marts; efter udnævnelsen af et nyt ministerium den 22. marts »begav talrige Skarer fra forskellige Kanter af Byen sig til Christiansborg Slotsplads, saa at denne tilsidst vel rummede en 15-20,000 Mennesker, og raabte gjentagne Gange Hurra for Hs. Majestæt«, *Fædrelandet* den 23. marts 1848, nr. 77, sp. 597.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 24

◀ **En maadelig Regent er en meget bedre Forfatning** : henholdsvis den fr. konge Louis Philippe (1830-
33 af 47 sider

48), der efter sin flugt måtte se monarkiet erstattet af en republikansk forfatning, og den da. konge Fr. VII, der fra og med mødet i Det kgl. Statsråd (348m,4) den 22. marts regnede sig som konstitutionel konge, da han havde accepteret kravet om at give en fri forfatning.

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 33

◀ **Regjeringen** : i Frankrig den provisoriske regering (339,24), i Danmark det såkaldte 'martsministerium' (348,1).

I trykt udgave: Bind 20 side 339 linje 37

◀ **Hedning - tilbeder - den Gud, han selv har lavet** : hentyder til Es 2,8: »Deres land er fuldt af afguder, / de tilbeder deres hænders værk, / det deres fingre har lavet.«

I trykt udgave: Bind 20 side 340 linje 2

◀ **saaledes er Msket skabt af Gud med Sigte paa Gud, og kan ikke finde Hvile før i Gud** : løst citat af kirkefaderen Augustin (354-430), der i *Confessiones (Bekendelser)*, 1. bog, kap. 1, lovpriser Gud: »thi Du har skabt os til Dig, og vort Hjerter er uroligt, til det finder Hvile i Dig«, *Augustin i sine Bekjendelser*, udg. af Foreningen til christelige Opbyggelsesskrifters Udbredelse i Folket, Kbh. 1843, s. 9.

I trykt udgave: Bind 20 side 340 linje 6

◀ **Af »Hedningenes Bekymringer.«** : dvs. af *Christelige Taler* (288,24), første afdeling med separat paginering og med deltitlen: »Hedningenes Bekymringer« (SV2 10, 11-109). Optegnelsen er afskrift af en mere eller mindre enslydende kladder til »Udgang« (Pap. VIII 2 B 97), som SK havde skrevet som slutning på indledningen (»Indgang«) til første afdeling af *Christelige Taler*, s. 13-17 (SV2 10, 15-18). Kladdens »Udgang« blev kasseret, men SK har altså villet bevare den ved at skrive den ind i journalen.

I trykt udgave: Bind 20 side 343 linje 1

◀ **forsøgt** : prøvet.

I trykt udgave: Bind 20 side 343 linje 5

◀ **daarlig** : tåbelig, uforstandig. SK spiller formentlig på 1 Kor 1,21-24 (NT-1819): »Thi efterdi Verden for idel Viisdom ikke erkjendte Gud i hans Viisdom, da behagede det Gud formedelst denne Prædikens Daarlighed at gjøre dem salige, som troe. Saasom baade Jøderne æske Tegn, og Grækerne søge Viisdom; men vi prædike den korsfæstede Christum, som er Jøderne en Forargelse, og Grækerne en Daarlighed, men dem, som ere kaldte, baade Jøder og Græker, prædike vi Christum, Guds Kraft og Guds Viisdom.«

I trykt udgave: Bind 20 side 343 linje 15

◀ **Travlhed ... det ene Fornødne** : hentyder til beretningen om Jesu besøg hos søstrene Martha og Maria, hvor Jesus siger til den travle Martha (der klager over, at hendes søster hellere sidder ved hans fødder og lytter end hjælper hende): »Martha, Martha! Du gør dig bekymringer og er urolig for mange ting. Men ét er fornødent. Maria har valgt den gode del, og den skal ikke tages fra hende«, Luk 10,41-42.

I trykt udgave: Bind 20 side 343 linje 15

◀ det veed **og**: også.

I trykt udgave: Bind 20 side 343 linje 34

◀ **skalkagtige** : gavtyveagtige.

I trykt udgave: Bind 20 side 344 linje 34

◀ **Lilien og Fuglen** : sigter til Matt 6,24-34, som er den tekst, SK taler over i første afdeling af *Christelige Taler*, s. 12f. (SV2 10, 14f.). Jesus siger, v. 26: »Seer til Himmelenes Fugle; de saae ikke, og høste ikke, og sanke ikke i Lader, og Ederes himmelske Fader føder dem; ere I ikke meget Mere end de?« Og v. 28: »Og hvi [hvorfor] bekymre I Eder for Klæderne? Betragter Lilierne paa Marken, hvorledes de voxer; de arbeide ikke, spinde ikke.« *Alter-Bog* (287,3), s. 147f.

I trykt udgave: Bind 20 side 345 linje 8

◀ **nu at lade de christelige Taler, især 3die Afdeling udgaae** : SK havde indleveret manuskriptet til *Christelige Taler* til trykkeriet 6. marts 1848, men de udkom først 25. april (325,14). – **3die Afdeling**: 325,6. Optegnelsens efterfølgende henvisning til, at »Nationaliteten gjennembølger Alle«, hvorfor SK selv kan

forvente at blive udskreget »for Ligegyldighed ved Nationens Sag«, gør det sandsynligt, at han særlig har tredje afdelings andet 'kristelige foredrag' i tankerne: »'See, vi have forladt alle Ting og fulgt Dig, hvad skulle vi have?' (Mth. XIX, 28) – og hvad skulle vi have!« (335,13). Her skriver SK nemlig, at den sande kristne – med apostlen Simon Peter som forbillede – må elske Guds rige og Guds ord absolut, hvorfor forholdet til fædrelandet og modersmålet må tage sig ud som had – ikke mindst i deres øjne, som sætter fædrelandet og modersmålet som det absolutte: »*Han forlod Slægt og Venner og Jævnliges, de Begreber og Forestillinger, i hvilke hans Omgangskreds har havt deres Liv, han blev mere fremmed for dem end Den er, der taler et fremmed Sprog*«, s. 28 (SV2 10, 216). »*Han forlod Fædrenes Tro, dermed Folket, som han tilhørte, Fødelandet, hvis Kjerlighed binder med de stærkeste Baand*«, s. 29 (SV2 10, 218).

I trykt udgave: Bind 20 side 346 linje 3

◀ **jeg kan det ikke anderledes** : 326,10.

I trykt udgave: Bind 20 side 346 linje 6

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 20 side 346 linje 7

◀ **Mit Manuscript ... førend dette Sidste skete** : Manuskriptet blev indleveret til trykkeriet 6. marts 1848 (325,14). Den 20. marts modtog man forlydender om, at en forsamling i Rendsborg skulle have besluttet at proklamere en slesvigholstensk stat og i den anledning havde sendt en forhandlingsdelegation til København, hvor den kunne forventes den 22. marts. I al hast indkaldte man til møde i Casino om aftenen den 20. marts for at drøfte en adresse til kongen med krav om et nyt og handlekraftigt ministerium for at imødegå Slesvigs frygtede løsrivelse fra Danmark. Den 21. marts opløste kongen sit gamle ministerium for endnu inden modtagelsen af den slesvigholstenske delegation den 22. marts at antage et nyt. Om aftenen den 22. marts »droge uhyre Tog omkring i Gaderne, dels syngende, dels forlangende Lys i Vinduerne, snart raabende Hurra foran de nye Ministres og andre populaire Mænds Boliger, snart tilkjendegivende en mere blandet Mening for mindre vel lidte Folk«, *Fædrelandet* den 23. marts 1848, nr. 77, sp. 597. Den 24. marts forlod den slesvigholstenske seksmandsdelegation København sammen med et større antal tyske embedsmænd. Samme aften »var her nogen Bevægelse i Gaderne, som vedvarede til ud paa Natten og (...) ikke indskrænkede sig til Sang og Hurraraab alene, men ogsaa ledsagedes af nogle, dog ubetydelige Optøier«, *Fædrelandet* den 25. marts 1848, nr. 79, sp. 617. Endelig den 26. marts indløb sikre efterretninger om, at fæstningen i Rendsborg var faldet i slesvigholstenernes hænder, hvorved oprøret var et faktum.

I trykt udgave: Bind 20 side 346 linje 8

◀ **saaledes sidder jeg her** : på Nytorv, Vester kvarter, matrikel nr. 2, i dag Frederiksberggade 1 (se kort 2, B2-3). SK boede i lejligheden på 1. sal til venstre, hvorfra han om formiddagen den 21. marts kunne se 10-15.000 københavnere mødes på torvet foran Råd- og Domhuset for arm i arm og række efter række at gå til Christiansborg Slot for at anmode kongen om at antage et nyt ministerium, som folket kunne have tillid til (347,32 og 347,35).

I trykt udgave: Bind 20 side 346 linje 25

◀ **Prædiken i Mynster ... om Nicodemus** : prædiken over evangeliet på trinitatis søndag, »Christus vil, at vi ganske skulle høre ham til«, i J.P. Mynster (297,19) *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* bd. 1-2, 3. opl., Kbh. 1837 [1823], ktl. 2191; bd. 2, s. 51-64. Evangeliet på trinitatis søndag, som i 1848 faldt den 18. juni, beretter om Nikodemus, der kom til Jesus i ly af natten, Joh 3,1-15. – **paa Søndag**: dvs. 2. april, midfaste søndag, hvor evangeliet er Joh 6,1-15.

I trykt udgave: Bind 20 side 346m linje 2

◀ **27** : 27. marts 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 1

◀ **har indleveret Manuscriptet** : til *Christelige Taler*, hvilket skete den 6. marts 1848, 325,14 og 346,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 4

◀ **en afdød Fader** : SKs fader, Michael Pedersen Kierkegaard (1756-1838), som han tilegnede de fleste af sine opbyggelige taler.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 11

◀ **værre end ved Døden ... har elsket** : sigter til Regine Olsen (306,4).

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 12

◀ **seirer ved Hjælp af en 10,000 brummende Msker** : sådan som de 10-15.000 syngende mennesker, der 21. marts gik til kongen og fik løfte om et nyt ministerium og en fri forfatning (347,32).

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 17

◀ **Heros** : gr. helt.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 27

◀ **in abstracto** : lat. i det abstrakte; abstrakt.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 28

◀ **Man stormer mod Slottet ... saa er det Republik** : Da kong Louis Philippes ministerium under Guizots ledelse var faldet den 23. feb. 1848, strømmede borgere og almue ud i gaderne i Paris, hvor de foran den afgående ministers palæ kom i kamp med soldater; hermed var revolutionen en realitet. Den 29. feb. kunne *Fædrelandet* (nr. 55, sp. 422f.) berette om Guizots fald, men først den 2. marts 1848 (nr. 57, sp. 439-441) om den efterfølgende revolution, kong Louis Philippes flugt og folkemængdens storm på slottet i Tuilerierne den 24. feb. I beretningen hedder det, at folkemængden efter Guizots fald havde råbt: »Leve Reformen! Leve Linien! Leve Nationalgarden! Ned med Municipalgarden!« (sp. 439). Efter den blodige kamp med soldaterne råbte den i stedet: »Ned med Louis Philippe! Ned med Ministrene!« (sp. 440). Og endelig havde den efter stormen på slottet og antagelsen af en provisorisk regering råbt: »Ingen Bourbonner mere! Leve Republikken! Nationalforsamling! Provisorisk Regering!« (sp. 441).

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 29

◀ **Herhjemme rykker en 15,000 Msk syngende mod Slottet** : På et stort folkemøde i Casino om aftenen den 20. marts 1848 havde deltagerne aftalt at mødes på Nytorv foran Råd- og Domhuset den følgende dag kl. 11 for at ledsage Borgerrepræsentationen til Christiansborg Slot (se kort 2, B2), hvor den skulle overbringe kongen en adresse med bøn om hans ministeriums afgang (347,35). Da borgerrepræsentanterne sammen med medlemmerne af Magistraten kom ud på Nytorv ved middagstid den 21. marts – beretter *Fædrelandet* samme dag (nr. 75, sp. 582) – »satte Toget sig i Bevægelse gennem Vimmelskaftet og Amagertorv til Slotspladsen. En umaadelig Menneskemasse havde, efter den igaar Aftes tagne Beslutning, forsamlet sig paa Gammeltorv udenfor Raadhuset, og afsang der, medens Communalbestyrelsen forhandlede, flere fædrelandske Sange, der med en mageløs Virkning lød ud over Torvet og de tilstødende Gader. Da Communalbestyrelsen omsider treen [trådte] ud, sluttede vel i det mindste 10 til 15,000 Mand sig til den og ledsagede den til Slotspladsen, under Bifaldsraab, hvis Accent viste, at det var Alvor.«

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 32

◀ **Man har ikke forlangt et Ministerium: Hvidt** : og det fik man heller ikke, men et ministerium under A.W. Moltke (348,1), hvori den populære formand for Borgerrepræsentationen, skibsreder og bankdirektør Lauritz Nicolai Hvidt (1777-1856) havde sæde som minister uden portefølje.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 33

◀ **at omgive Thronen med folkeligsindede Mænd** : sigter til den adresse, som L.N. Hvidt på Borgerrepræsentationens vegne oplæste for Fr. VII på Christiansborg Slot den 21. marts (347,32): »Allernaadigste Konge! / De Raadgivere, Deres Majestæt har arvet fra Deres Forgænger, ere ikke i Besiddelse af Folkets Tillid, lige saa lidet i det egentlige Danmark, som i Slesvig og Holsten; de dagligt mere fremtrædende sørgelige Frugter af deres Regeringssystem har maattet undergrave enhver Tro paa, at de nu skulde besidde Indsigt og Kraft til at frelse Landet. / Afgjørelsens Time nærmer sig med Kæmpeskridt. Staten vil opløses, dersom Deres Majestæt ikke uophødeligen omgiver Deres Throne med Mænd, som ere Opgavens Storhed voxne, og som kunne tilføre Regeringen en energisk Villie og Nationens Bistand – Mænd, der kunne redde Danmarks Ære og grundlægge Landets Frihed. / Vi anraabe Deres Majestæt om, ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp«, *Fædrelandet* den 21. marts 1848, nr. 75, sp. 583.

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 35

◀ **end mindre har man forlangt ansvarlige Ministre** : dvs. ministre med ansvar over for en folkevalgt rigsdag, et krav, som oppositionen havde ytret talrige gange op gennem 1840'erne, men som ikke fremgik af Borgerrepræsentanternes adresse (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 20 side 347 linje 36

◀ **Frederik VII altereret, gør Hvidt o: s: v til Ministre** : Kong Fr. VII (1848-63) havde allerede om formiddagen den 21. marts 1848, inden folketogets forventede ankomst til slottet, opløst sit hidtidige

ministerium. Den 22. marts (officielt først 24. marts) udnævnte han A.W. Moltkes (første) ministerium – det såkaldte 'martsministerium' – der sad frem til 15. nov. 1848; A.W. Moltke blev premierminister og finansminister samt (indtil 6. april) marineminister, F.M. Knuth udenrigsminister, C.E. Bardenfleth justitsminister, D.G. Monrad (350,6) kultusminister, dvs. minister for kirke- og skolevæsen, C.A. Bluhme handelsminister, A.F. Tscherning (348,13) krigsminister, C.C. Zahrtmann (fra 6. april) marineminister og C.Th.A. Scheel-Plessen minister for hertugdømmerne (indtil 24. marts, da hans ministerium blev nedlagt på grund af oprøret sammesteds), mens L.N. Hvidt og Orla Lehmann blev ministre uden portefølje. Jf. *Fædrelandet* den 25. marts 1848, nr. 79, sp. 616f. – **altereret**: forskrækket.

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 1

◀ **Folke-Tribuner** : i den rom. republik betegnelse for embedsmænd, der havde ret til at møde i senatet og myndighed til at nedlægge veto mod love og øvrighedsbeslutninger for at sikre folkets (plebejernes) ukrænkelige rettigheder.

I trykt udgave: Bind 20 side 348m linje 3

◀ **Statsraadet** : egl. Det kgl. Gehejmestatsråd, den enevældige konges statsråd, hvor han af sine ministre (349,27) lod sig foredrage forestillinger og sager fra diverse kollegier og departementer i centraladministrationen. Det kgl. Geheimestatsråds formelle grundlag var givet ved kgl. åbent brev af 29. april 1814; den 21. marts 1848 blev det opløst og dagen efter erstattet af Det kgl. Statsråd under forsæde af Fr. VII, der her optrådte som konstitutionel og ikke enevældig konge.

I trykt udgave: Bind 20 side 348m linje 4

◀ **den ene Sag (Nationaliteten) betræffende** : 304,34.

I trykt udgave: Bind 20 side 348m linje 4

◀ **Den franske Republik** : 347,29.

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 8

◀ **Tscherning (...) i en Samtale ... Minister paa samme Maade** : Anton Frederik Tscherning (1795-1874), da. officer, pensioneret 1841, demokratisk orienteret politiker, siden oprettelsen i 1846 formand for Bondevennernes Selskab; han blev udnævnt til krigsminister 22. marts 1848 (348,1), hvorfor SK angiveligt har talt med ham om aftenen den 21. marts, samme dag som 'folketøget' til Christiansborg. Tscherning boede skråt over for Kierkegaard (346,25), nemlig på Nytorv, Snarens kvarter, matrikel nr. 85, i dag Nytorv 11.

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 13

◀ **det ny Ministerium behøver Krig for at holde sig** : mens den alm. opfattelse var, at det var den tilsyneladende *uundgåelige* krig, der nødvendiggjorde et nyt ministerium med deltagelse af de nationale. SKs opfattelse deltes af M.A. Goldschmidt (321,18) i *Nord og Syd*, 2. kvartal 1848, 1. hefte (udg. 21. marts), bd. 2, s. 94: »Intet kan redde de Ultradanske som Parti og skaffe dem Ret, uden hvis Schleswigholsteinerne faae bragt Oprør eller Uroligheder tilveie.«

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 20

◀ **let nok kunde faae Fred** : En fredelig løsning på spørgsmålet om Slesvigs folkeretlige status *kan* have været mulig, mens en slesvigholstensk deputation med mandat til at forhandle opholdt sig i København fra 22. til 24. marts 1848. Men da deputationen havde forladt København – sammen med en del tysksindede embedsmænd – med kurs mod Kiel, var krigen en realitet, selvom det første slag først stod ved Bov i Sønderjylland den 9. april. Allerede da deputationen ankom, gik der imidlertid rygter om, at et oprør i Slesvig og Holsten var brudt ud, hvorfor man i alm. ikke så nogen mening i at forhandle. Således skrev M.A. Goldschmidt samme dag, at »Oprøret er indtruffet, eller, hvad der i Øieblikket med Hensyn til Partierne er ensbetydende dermed: Alle troe, at der er Oprør«, *Øieblikket. Bilag til 'Nord og Syd'* den 22. marts 1848, nr. 1 (upagineret).

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 22

◀ **»Øieblikket«** : sigter muligvis til Goldschmidt (321,18 og 338,4) som udgiver af *Øieblikket. Bilag til 'Nord og Syd'* (348,22).

I trykt udgave: Bind 20 side 348 linje 27

◀ **Hvad jeg har skrevet ... Oppositionen, Fædrelandet** : Formentlig sigter SK især til *En literair Anmeldelse* (Kbh. 1846), hvori han gav en mere systematisk analyse af 'mængden', s. 85-88 (SV2 8, 91-94).

En literair Anmeldelse blev hverken omtalt i *Fædrelandet* (321,15) el. andre oppositionelle blade, men SK kan i kraft af sit venskab med den ene af *Fædrelandets* redaktører, J.F. Gjørdwad, have erfaret bladets 'forståelse'.

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 1

◀ **d. 29** : den 29. marts 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 9

◀ **Prædiken i Luthers Postil (...)** **Evangeliet om Nicodemus** : prædiken over evangeliet (om Nikodemus) på trinitatis søndag (346m,2) i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 371-381.

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 11

◀ **naar saa det er forbi det Hele med Holsteen, naar det ikke blev til Noget** : Det første slag ml. danske og slesvigholstenske styrker fandt sted 9. april 1848 (348,22), men endnu 29. marts kunne *Fædrelandet* med en vis optimisme mene, at Danmark nok kunne regne med europæiske forbundsfæller, hvorimod de tyske oprørere under ledelse af prins Frederik af Augustenborg næppe skulle regne med støtte fra det tyske kongedømme Preussen, der i midten af marts var plaget af et voldsomt oprør i hovedstaden Berlin: »Tydskland vil nok faae Andet at bestille, end at skaffe en forgjældet Herremand fra Als et Storhertugdømme«, nr. 83, sp. 648.

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 15

◀ **een Aftens Bevægelser** : sigter til det afgørende møde i Casino mandag aften den 20. marts, da man besluttede at gå til kongen den følgende dag for at kræve hans ministeriums afgang (346,8 og 347,32).

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 17

◀ **Oppositionen er kommen til Regjeringen** : sigter til A.F. Tscherning, Orla Lehmann, L.N. Hvidt og D.G. Monrad, der alle kom med i A.W. Moltkes 'martsministerium' (348,1).

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 23

◀ **de gl. Embedsmænd** : dvs. gehejmestatsministrene, medlemmerne af Det kgl. Gehejmestatsråd (348m,4), nemlig justitsminister og præsident i Det kgl. danske Kancelli (312,23) P.C. Stemann, finansminister A.W. Moltke, generalprokurør (kongens øverste juridiske rådgiver) A.S. Ørsted, chef for departementet for de udenlandske sager Reventlow-Criminil og præsident i Det kgl. slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli (312,23), som alle blev afskediget 21. marts 1848, jf. *Ny Collegial-Tidende* den 31. marts 1848, nr. 14, 8. årg., 1. kvartal, s. 229. Blandt 'de gamle embedsmænd' var det kun den tidl. finansminister A.W. Moltke, der genindtrådte i kongens ministerium.

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 28

◀ **et saa phantastisk Ministerium** : nemlig 'martsministeriet' (348,1).

I trykt udgave: Bind 20 side 349 linje 30

◀ **Biskop Mynster ... lyde Monrad** : Som Sjællands biskop og dermed den da. kirkes primas havde J.P. Mynster (297,19) hidtil kun skullet lyde kongen, men ved udnævnelsen den 22. marts af en minister for kirke- og undervisningsvæsen blev han stillet i udsigt fremover at skulle lyde denne, nemlig cand.theol. & mag.art. Ditlev Gothard Monrad (1811-87), der op gennem 1840'erne havde spillet en vigtig rolle blandt de liberale.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 6

◀ **det var det, jeg sagde Christian VIII** : nemlig da SK var i audiens hos kong Chr. VIII (1839-48) på Sorgenfri Slot i juli 1847, jf. hans erindring herom i journalen NB9, dateret 2. jan. 1849: »Saa talte jeg om, at det hele Tiden behøvede var Opdragelse, og at hvad der i store Lande blev Voldsomhed, det blev i Danmark Uartighed. Da han saa sagde mig nogle Behageligheder om min Aand o:s:v., benyttede jeg Situationen og sagde: Deres Majestæt, seer bedst paa mig, at det er sandt hvad jeg siger, thi mig betræffende dreier Alt sig egentlig om at jeg er godt opdragen, og derfor egentlig om min Fader«, *Pap. X 1 A 42*, s. 30.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 11

◀ **christelige Taler ... jeg det mishandlede Offer** : jf. NB4:118 og 346,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 14

◀ **Hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 25

◀ **dem der nu gaae i Krig** : Om morgenen den 28. marts 1848 drog de første tropper til Kolding i Sønderjylland. Dagen forinden var følgende proklamation blevet uddelt iblandt dem: »*Soldater!* / Hele det Danske Folks Øie er henvendt paa Eder! Et skjønt Hverv er Eder overdraget: at kæmpe for den retfærdige Sag. / Eders Konge er overbevist om, at denne Følelse besjæler Eder Alle. / Saa antager da Eders Konges Løsen: / *Med Gud! for Konge og Fødeland!* / og Kongens og Folkets Velsignelse følger Eder! / Christiansborg Slot, den 27de Marts 1848. / *Frederik R.*«, *Fædrelandet* den 28. marts, nr. 82, sp. 638.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 26

◀ **Naar de ikke troe ... opstod fra de Døde** : Abrahams ord til den rige mand, der beder om, at han vil lade en opstå fra de døde og sende ham til hans faders hus for at advare om dommen, Luk 16,31: »høre de ikke Moses og Profeterne, da troe de ikke heller, om nogen opstod fra de Døde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 30

◀ **Moses og Profeterne** : fast udtryk for de to første af de tre skriftgrupper i GT, Loven, Profeterne og Skrifterne.

I trykt udgave: Bind 20 side 350 linje 30

◀ **Frygt og Bæven** : sigter til Fil 2,12: »Derfor, mine Elskelige, ligesom I altid have været lydige, saaledes, ikke alene som ved min Nærværelse, men nu meget mere i min Fraværelse, arbejder paa Eders egen Saliggjørelse med Frygt og Bæven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 1

◀ **evige Billeder** : Begrebet omhandles bl.a. i J.L. Heiberg »Om Malerkunsten« i *Perseus, Journal for den speculative Idee* bd. 1-2, Kbh. 1837-38, ktl. 569; bd. 2, s. 122: »Maleriet skal fremstille *det* Transitoriske, hvorom vi vilde ønske, at det ikke var transitorisk. Dette vil nemlig sige, at Maleriet skal vise os den foranderlige, synlige Skjønhed som uforanderlig og blivende, altsaa det Transitoriske under Evighedens Form.« Heiberg formulerer sin forståelse af 'evige billeder' med reference til G.E. Lessing *Laokoon oder über die Grenzen der Malerey und Poesie* (1766), kap. 3, jf. *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 2, 1825, s. 147-152.

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 16

◀ **Kallebro-Strand** : dvs. Kallebo Strand (se kort 1), beliggende syd-vest for Langebro. Kallebo Strand var i modsætning til indløbet til Københavns havn ved Toldboden ikke præget af sejl- og dampskibe, men af pramme, der lagde til ved tømmerpladsen vest for byen; ved foden af volden, ml. Langebro og Kallebo Strand, lå Rysensteen Badeanstalt.

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 19

◀ **stagende Aal** : dvs. stangende ål.

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 20

◀ **Esrøm-Sø** : Esrum Sø i Frederiksborg Amt i Nordsjælland, en 9 km langstrakt sø i nord-syd gående retning, i bredden vekslende mellem 2 og 4 km, omgivet på vestsiden af Grib Skov og på sydøstsiden af Fredensborg Slotshave; kendt som en af Danmarks smukkeste søer og et yndet udflugtsmål for velhavende københavnere.

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 25

◀ **abstracta** : plur. af abstractum, lat. 'noget der gennem tanken er udsondret (fra den konkrete virkelighed)'.

I trykt udgave: Bind 20 side 351 linje 29

◀ Disputeret **e concessis**: lat. at argumentere 'ud fra det indrømmede', dvs. at bygge en drøftelse på synspunkter, som anerkendes af modparten.

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 3

◀ **posito** : lat. sat, antaget (et udtryk hentet fra den formelle logik).

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 4

◀ **Det »Fædrelandet« nu har bragt op** : Dagbladet *Fædrelandet* (321,15) var den liberale oppositions vigtigste organ frem til enevældens fald 21. marts 1848 og oprettelsen af det såkaldte 'martsministerium' dagen efter.

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 4

◀ **saligt at lide Forhaanelse for en god Sag** : hentyder til *Christelige Taler*, tredje afdeling (325,6), sjette foredrag med titlen »Det er dog saligt – at lide Forhaanelse for en god Sag« (327,11).

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 6

◀ **Ordsprog, som staaer ... af en Fremmed** : overs. citat fra fortællingen »Geschichte des Falken und der Raben« (719. nat) i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen* (288,9) bd. 3, 1841, s. 924: »wer nicht von den Seinigen regiert seyn will, der wird vom Feinde tyrannisirt«.

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 9

◀ **i Slutningen af 3die Bind ... fra Dyrene** : dvs. fortællingerne (715.-721. nat) i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen* bd. 3, s. 906-931.

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 12

◀ **Det vildfarende Faar (...) Den tabte Penning** : henviser til lignelserne om det mistede får og om den tabte mønt, Luk 15,1-10: Som manden, der mister et af sine 100 får og forlader de 99 for at finde det, glæder sig, når han vender hjem med det mistede får, og som kvinden, når hun finder den penning, hun havde tabt, selvom hun havde ni andre, glæder sig, således skal der være glæde i Himlen over én synder, der omvender sig! – Luk 15,1-10 er evangeliet på tredje søndag efter trinitatis, som i 1848 faldt på den 9. juli; da SK læste Luthers prædikener 'efter tur', og da han kort forinden har læst hans prædiken over evangeliet på trinitatis søndag (349,10), skyldes henvisningen her formentlig læsning af Luthers prædiken over evangeliet på tredje søndag efter trinitatis i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 400-409. – **Penning**: betegnelse (især i ældre da. bibeloversættelser) for mønter af mindre værdi.

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 15

◀ **Kjerlighedens Gjerninger (...): Tænkernes Tid er forbi** : frit citat fra *Kjerlighedens Gjerninger* (294,18), anden følge med separat paginering, s. 183 (SV2 9, 415).

I trykt udgave: Bind 20 side 352 linje 27

◀ **Text til en Fredags-Tale** : 295,5.

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 2

◀ **Joh: Aab: 3, 20** : Åb 3,20: »See, jeg staaer for Døren, og banker; dersom Nogen hører min Røst og oplader Døren, til ham vil jeg gaae ind, og holde Nadvere med ham, og han med mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 3

◀ **interessere Regjeringerne ... at være Xsten** : I sin prædiken på midfaste-søndag den 2. april 1848 kl. 10 i Christiansborg Slotskirke (jf. *Berlingske Tidende* den 1. april 1848, nr. 79) sluttede biskop Mynster af med – ved udsigten til krig med de oprørske slesvigholstenere – at kalde menigheden til »Fædrelandets Forsvar«, J.P. Mynster *Prædikener holdte i Aaret 1848* (333,4), s. 38. Med henvisning til Dannebrog bemærkede han, at »vore Fædre valgte Korsets hellige Tegn. Naar det svæver over vore Krigere paa Marken eller paa Havet, da kalder det til at sige, som det lød i Israels Land: Disse forlade sig paa Vogne, og disse paa Heste, men vi ville komme Herrens vor Guds Navn ihu [Sl 28,8]; det paaminder om at stride i christelig Tro, med Tillid til den Gud, som giver Seier, thi Seieren er ikke i de Vældiges Magt [Præd 9,11]«, s. 39. Endelig bad Mynster »for vore Fædres elskede Land, at du vil skienke den retfærdige Sag Fremgang, og forunde os igjen at kunne boe sammen i Fred! Vær med Kongen, med hans Raad, med hans Krigsmagt paa Land og Hav, og hvilke Trængsler vi endog skulde have at giennemgaae, lad dem føre os til dit Rige!«, s. 40.

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 7

◀ **En Mand har et Tab ... Abraham offerer** : Hvis der sigtes til en prædiken e.l., er denne ikke identificeret. – **Isaak som Abraham offerer**: If. 1 Mos 22,1-19 byder Gud Abraham at begive sig til Moria for der at ofre

sin søn; han forbereder ofringen, og på den tredie dag når de frem, mens Isak fortsat er uvidende om sin bestemmelse, jf. v. 7-8. Da Abraham har bygget et alter, bundet Isak og grebet kniven for at slagte ham, standses han af en engels råb fra Himlen; nu ved Gud, at Abraham af frygt for ham end ikke ville spare sin søn, og derfor velsigner han ham og byder ham i stedet at ofre en vædder, der pludselig viser sig nærved.

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 14

◀ **En Mand er sygelig ... Pælen i Kjødet** : Hvis der sigtes til en prædiken e.l., er denne ikke identificeret. – **Pælen i Kjødet**: hentyder til 2 Kor 12,7, hvor Paulus skriver: »Og at jeg ikke skal hovmode mig af de høje Aabenbarelsen, er mig given en Torn i Kjødet, en Satans Engel, at han skal slaae mig paa Munden, paa det jeg ikke skal hovmode mig« (NT-1819; tidligere bibeloversættelser har »en Pæl i Kjødet« for »en Torn i Kjødet«).

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 16

◀ **Pro dii immortales** : lat. 'Ved de udødelige guder'!

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 17

◀ **Xstheden** : 301,18.

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 20

◀ **Gethsemane** : dvs. Jesu sorg og angst i Gethsemane have før pågribelsen (333,29). SK kan sigte til J.P. Mynsters prædiken over første del af lidelseshistorien den 13. marts 1848, jf. »Gethsemane. Paa første Mandag i Fasten« i J.P. Mynster *Prædikener holdte i Aaret 1848* (333,4), s. 16: »Jeg erindringer engang ved Betragtningen af dette Afsnit af den hellige Historie at have sagt, at ethvert Menneske har sit Gethsemane, og forsaavidt er dette sandt, som ethvert Menneske har sine Lidelser at taale i Verden, som der vel for Enhver, der ikke har tabt al Følelse, har været eller er eller kommer det Sted, hvor han begynder at skielve og svarligen at ængstes, hvor han maa sige: Min Siel er bedrøvet indtil Døden; men er dette Sted derfor et Gethsemane?«

I trykt udgave: Bind 20 side 353 linje 20

◀ **Msk-Frygten er den høieste Gud** : jf. NB4:113.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 4

◀ **ridicul** : latterlig.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 4

◀ **Kjøbstad** : 294,13.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 7

◀ **det eneste Læste ... sigselvforagtede Nedrighed** : sigter til *Corsaren* (317,21) og til bladets egentlige redaktør, jøden M.A. Goldschmidt (321,18).

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 9

◀ **Her har jeg vovet at handle** : nemlig ved selv at bede om at 'komme i Corsaren', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forfatter ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist af bladet. Jf. »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« i *Fædrelandet* den 27. dec. 1845, nr. 2078, sp. 16653-16658 (SV2 13, 459-467).

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 13

◀ **Ingen, ikke een Eneste ... hvor Ondet var** : Den jødiske publicist Gottlieb Siesby udgav en *Epistel til 'Corsaren' Meyer Adolph Goldschmidt* (Kbh. 1846), som indeholdt en kritik af bladets redaktør i anledning af dets fortsatte angreb på SK. I sin »Efterskrift til Publikum« citerer Siesby som motto SKs *En literair Anmeldelse* (1846), ligesom tema og sprog vidner om hans læsning af SKs skrift.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 15

◀ **I 4de Bind af 1001 Nat ... 763.-765.** : Der sigtes til følgende fortællinger i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen* (288,9) bd. 4: »Alexander und ein gottesfürchtiger König« (759.-760. nat), s. 102-104; »Nuschirwan erforscht den Zustand seines Landes« (760. nat), s. 105; »Der von Gott geliebte Neger« (763. nat), s. 114-116; og »Das tugendhafte israelitische Ehepaar« (764.-765. nat), s. 117-121.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 25

◀ **Om de fattige Folk ... tage Rubinen igjen** : referat af »Das tugendhafte israelitische Ehepaar« (764.-765. nat), s. 117-121.

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 26

◀ **»det er bedre ... har en Feil.«** : overs. citat fra s. 121: »es ist besser, diese wenigen Tage noch Armuth und Hunger ertragen, als unter den vortrefflichen Männern auf einem mangelhaften Throne sitzen.«

I trykt udgave: Bind 20 side 354 linje 35

◀ **Generationens Liv: slægten.**

I trykt udgave: Bind 20 side 355 linje 5

◀ **Psalm: 116, 10: jeg ... er saare ydmyget** : Sl 116,10: »Jeg troede, derfor taledede jeg; jeg var saare plaget« (GT-1740). Jf. også Luthers ty. bibelovers.: »Ich glaube, darum rede ich. Ich werde aber sehr geplaget«, *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffell*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3.

I trykt udgave: Bind 20 side 355 linje 10

◀ **Brorson No 70 ... Veien er Bestandighed** : Hans Adolf Brorson (1694-1764), da. biskop, salmedigter og pietist. SK citerer ordret fra Brorsons salme »Kom Hellig-Aand, kom hjertemild« (efter den ty. salme »Komm heiliger Geist, du höchstes Gut«), i *Troens Rare Klenodie* [1739], nr. 70, 5. strofe, v. 5f., i *Psalmes og aandelige Sange af Hans Adolph Brorson*, udg. af J.A.L. Holm, 2. udg., Kbh. 1838 [1830], ktl. 200, s. 200.

I trykt udgave: Bind 20 side 355 linje 13

◀ **Pharisæeren og Tolderen** : henviser til lignelsen om farisæeren og toldereren, der gik op til templet for at bede, Luk 18,9-14. Farisæeren stillede sig op og fremførte sine fortræffeligheder i bønnen. Tolderen derimod »stod langt borte, og vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen, men slog sig paa sit Bryst, og sagde: Gud, vær mig Synder naadig!« v. 13 (NT-1819). – Luk 18,9-14 er evangeliet på 11. søndag efter trinitatis, som i 1848 faldt på 3. sept.; da SK læste Luthers prædikener 'efter tur', og da han kort efter har læst hans prædiken over evangeliet på 14. søndag efter trinitatis (357,21), skyldes henvisningen her formentlig læsning af Luthers prædiken over evangeliet på 11. søndag efter trinitatis i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 467-482.

I trykt udgave: Bind 20 side 355 linje 18

◀ **Kongen er egl. ... Naturstaterne, hvor Individet ikke er reflekteret i sig selv** : hentyder til 'det orientalske rige' som det første af de fire verdenshistoriske riger, som Hegel skelner imellem i sin retsfilosofi, og hvor den individuelle refleksion først indtræder i det andet rige, nemlig 'det græske rige'. Det orientalske rige er »die vom patriarchalischen Naturganzen ausgehende, in sich ungetrennte, substantielle Weltanschauung, in der die weltliche Regierung Theokratie, der Herrscher auch Hoherpriester oder Gott, Staatsverfassung und Gesetzgebung zugleich Religion, so wie die religiösen und moralischen Gebote oder vielmehr Gebräuche ebenso Staats- und Rechtsgesetze sind«, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, i *Hegel's Werke* (292,12) bd. 8, udg. af Eduard Gans, Berlin 1833 [1821], ktl. 551, s. 436 (*Jub.* bd. 7, s. 452). Hegel henviser til P.F. Stühr *Der Untergang der Naturstaaten dargestellt in Briefen über Niebuhr's Römische Geschichte*, Berlin 1812, hvor subjektivitetens og den selvbevidste friheds princip kronologisk placeres efter naturstaternes undergang. – **Appellativum**: lat. appellativ, fællesnavn.

I trykt udgave: Bind 20 side 356 linje 1

◀ **i Rusland ... Kongen ... influere paa Stats-Styrelsen** : Rusland var et strengt absolutistisk (enevældigt) kejserdømme med en zar på tronen, på denne tid Nikolaj I (1825-55). Efter Napoleons-krigene dannede zaren sammen med den preussiske konge og den østrigske kejser en alliance, der skulle sikre den bestående stats- og folkeretlige orden i Europa. I 1848 brød alliancen sammen, da der udbrød oprør i Preussen og Østrig.

I trykt udgave: Bind 20 side 356 linje 3

◀ **Taler over de Ord** : dvs. fredags-prædikener el. -taler (295,5). SK var fredag den 14. april 1848 kl. 9 til alters hos sin skriftefader A.N.C. Smith i Frue Kirke, hvor J.N.T. Thomsen prædikede, jf. Vor Frue Kirkes kommunionbog, Landsarkivet for Sjælland 13. Vor Frue pastorat. B. 3. Kommunionbogen 2. dec. 1841 - 7. juli 1848, og *Adresseavisen* den 13. april 1848, nr. 90.

I trykt udgave: Bind 20 side 356 linje 8

◀ **Kommer hid ... give Eder Hvile** : løst citat fra Matt 11,28 (NT-1819): »Kommer hid til mig Alle, som arbeide og ere besværede! og jeg vil give Eder Hvile.«

I trykt udgave: Bind 20 side 356 linje 9

◀ **cf Journalen NB5 p. 26 o: fl.** : jf. journal NB5:31, SKS 20, 383.

I trykt udgave: Bind 20 side 356m linje 1

◀ **Symbolum** : lat. symbol.

I trykt udgave: Bind 20 side 356m linje 4

◀ **med salvet Hoved og med toet Ansigt** : hentydning til Matt 6,17-18 (330,8). – **toet**: vasket.

I trykt udgave: Bind 20 side 356m linje 14

◀ **Onsdagen. 19 April** : askeonsdag 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 2

◀ **min Fader** : 347,11.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 6

◀ **med Penge** : SKs fader efterlod sig en betydelig formue, der i 1839 blev opgjort til o. 125.000 rigsdaler, og som SK og hans broder arvede (F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 67). SK investerede en del af sin arv i aktier og kgl. obligationer, som han løbende omsatte i kontanter, indtil han i 1847 solgte de sidste (samme, s. 72). I dec. 1847 så SK sig nødsaget til at sælge sin ejendom på Nytorv 2, hvilket i jan. 1848 indbragte ham 10.000 rigsdaler kontant samt en 2. prioritet i ejendommen på 5.000 rigsdaler; kontanterne anbragte han i aktier og kgl. obligationer, hvilket viste sig uheldigt, da obligationskurserne snart efter faldt på grund af krig (samme s. 83-90).

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 10

◀ **min Læge** : enten Oluf Lundt Bang (1788-1877) el. Ditlev Andersen von Nutzhorn (1800-65). O.L. Bang var prof. i medicin og siden 1841 direktør ved Den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse i Amaliegade, hvor han også havde sin private konsultation; SK korresponderede med ham 1849-51, jf. *B&A* bd. 1, s. 266, s. 283-287 og s. 307-309. D.A. von Nutzhorn tog i 1824 eksamen ved Det kirurgiske Akademi, blev samme år praktiserende læge i København og i 1843 læge ved Tugt-, rasp- og forbedringshuset på Christianshavn; han havde sin private konsultation i Størrestræde 256 (i dag Holmens Kanal 18). Hans søn Frederik Nutzhorn (1834-66) har om sin barndom fortalt, at SK »jevnlige besøgte Faderen, hans Læge«, jf. *Apuleius's Amor og Psyche*, overs. af Fr. Nutzhorn, Kbh. 1867, s. VI. I journal NB2:113, dateret den 3. aug. 1847, henviser SK til »Nutzhorn«, der synes at have anbefalet ham en rejse for hans helbreds skyld, SKS 20, 185,20. Nutzhorn var allerede familien Kierkegaards læge i 1830'erne, men da moderen døde den 30. juli 1834 »kom Nutzhorn tilligemed Prof. Bang«, jf. P.C. Kierkegaards dagbog, NKS 2656, 4°, I, s. 58.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 14

◀ **Skjærtorsdag og Langfredag** : henholdsvis 20. og 21. april 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 17

◀ **hun kunde ikke ... jeg elskede hende** : sigter til Regine Olsen 306,4.

I trykt udgave: Bind 20 side 357m linje 1

◀ **saa bliver jeg Præst** : SK havde i juli 1840 taget teologisk embedseksamen og fulgte fra nov. 1840 til sept. 1841 kurser i homiletik og kateketik på Det kgl. Pastoralseminarium. Først i feb. 1844 bestod han med sin dimisprædiken den homiletiske prøve, men endnu i 1848 manglede han at bestå den kateketiske prøve, hvilket var betingelsen for at kunne søge embede som præst.

I trykt udgave: Bind 20 side 357m linje 12

◀ **Løverdage** : den 22. april 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 20

◀ **Luthers Prædiken (...)** Evangeliet om de 10 Spedalske : Luthers prædiken over evangeliet på 14. søndag efter trinitatis, Luk 17,11-19, i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 501-514. – Jesus møder ti spedalske mænd, og på deres bøn om at blive helbredt befaler han dem at gå hen og blive undersøgt af præsterne; de adlyder og bliver rensset for sygdommen, mens de går derhen, men kun én af de ti – en samaritaner – vender tilbage og takker Jesus for, hvad han har gjort.

I trykt udgave: Bind 20 side 357 linje 21

◀ **Nye Taler om Lilierne og Fuglen** : Der sigtes til Matt 6, 24-34, som SK tidl. havde skrevet om, nemlig i *Opbyggelige Taler i forskellig Aand*, Kbh. 1847, anden afdeling med separat paginering og deltitlen »Hvad vi lære af Lilierne paa Marken og af Himmelens Fugle. Tre Taler« (SV2 8, 285-348). Her idé til *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (1849). – Matt 6,24-34 er evangeliet på 15. søndag efter trinitatis, som i 1848 faldt på 1. okt.; da SK læste Luthers prædikener 'efter tur', og da han netop har læst hans prædiken over evangeliet på 14. søndag efter trinitatis (357,21), kan henvisningen her skyldes læsning af Luthers prædiken over evangeliet på 15. søndag efter trinitatis i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 514-524.

I trykt udgave: Bind 20 side 358 linje 2

◀ **bygge Rede paa Havet** : måske en allusion til *alcedo ispida*, den europæiske art af isfugle (alcedinidae), om hvilken SK andre steder bemærker, at den bygger rede på havet, jf. journal FF:49, SKS 18, 85, og *Enten – Eller*, SKS 2, 334,3-4. Mens isfuglen ruger, er havet if. en gr. forestilling uden storme; det gr. ord for isfugl, *halkyon*, betyder stille og roligt vejrlig og bruges også om en psykisk tilstand.

I trykt udgave: Bind 20 side 358 linje 5

◀ **Bemærkning af Zeuthen ... »at der ... ikke betalt.«** : løst citat fra brev af 11. maj 1848 fra præsten i Tømmerup i NV-Sjælland, Frederik Ludvig Bang Zeuthen (1805-74) til SK, hvor han skriver: »Angaaende Armodens Bekymring for den Dag 'imorgen' kan vel Ingen skrive opbyggeligere end De, men der er ogsaa en Armodens Bekymring for den Dag 'igaar', der er en Bekymring ikke for hvad man skal spise, men for det man *har* spist og – *ikke betalt*. Denne Bekymring over *Gjæld*, som man ikke kan betale, ikke blot til dem, som kræve, men især til dem, som tie, men dog selv trænge, denne Armodens Bekymring er den af sværeste Slags og jeg vil ønske, at De engang vil skrive noget ret Opbyggeligt ogsaa derom. Der kan være for meget Sandt og Ædelt i denne Bekymring til at den ligefrem kan regnes til Hedningernes Bekymringer, men en Christen kan dog, om ikke saameget ved nogen paa Sorgen selv directe henvendt Tanke (ja denne maa ofte gjøre Bekymringen større), saa i Bønnen overvinde ogsaa denne Bekymring«, *B&A* bd. 1, s. 192. Zeuthen hentyder til *Christelige Taler*, 1. afdeling med deltitlen »Hedningenes Bekymringer. Christelige Taler«, første tale med titlen »Armodens Bekymring« (336,1). – **en skjødesløs Hentydning i Svaret**: SK skriver i sit udaterede brev til Zeuthen bl.a.: »Tak for Bemærkningen om den Dag igaar. Lad mig takke Dem for den idag, jeg skal nok huske den imorgen. See, saaledes har De skaffet mig en Bekymring for den Dag imorgen!« *B&A* bd. 1, s. 193.

I trykt udgave: Bind 20 side 358m linje 3

◀ **2den Paaskedag** : mandag den 24. april 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 359 linje 2

◀ **min Læge** : 357,14.

I trykt udgave: Bind 20 side 359 linje 8

◀ **jeg takker Gud ... havde ventet** : 322,35.

I trykt udgave: Bind 20 side 359 linje 22

◀ **Embedsmand** : dvs. præst (embede i den danske statskirke) el. lærer (embede på universitetet el. pastoralseminaret).

I trykt udgave: Bind 20 side 359 linje 29

◀ **eviterende** : undvigende.

I trykt udgave: Bind 20 side 359 linje 32

◀ **Christus sagde ... stat op at gaae** : hentyder til evangeliet om helbredelsen af den lamme (»den Værkbrudne«, NT-1819) i Kapernaum, Matt 9,1-8 (NT-1819): I Kapernaum føres en lam til Jesus, som siger til ham: »Søn! vær frimodig, dine Synder ere dig forladte.« Nogle skriftkloge tænker, at han bespottet Gud, men

Jesus spørger dem: »hvi tænke I saa ondt i Eders Hierter? Thi hvilket er lettere? at sige: dine Synder ere dig forladte? eller at sige: staae op, og vandre?« For at vise sin myndighed til at forlade synder byder han igen den lamme at rejse sig, tage sin seng og gå hjem, hvilket denne da gør. – Matt 9,1-8 er evangeliet på 19. søndag efter trinitatis, som i 1848 faldt på 29. okt.; da SK læste Luthers prædikener 'efter tur', og da han netop synes at have læst hans prædiken over evangeliet på 15. søndag efter trinitatis (358,2), kan henvisningen her være foranlediget af læsning af Luthers prædiken over evangeliet på 19. søndag efter trinitatis i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller* (315,12) bd. 1, s. 549-559.

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 22

◀ **Correctur-Læsningen af den sidste Bog** : Manuskriptet til *Christelige Taler* blev indleveret til trykkeriet 6. marts 1848 (325,14) og udgivet 25. april 1848; korrekturlæsningen må altså have fundet sted mellem disse datoer, formentlig i begyndelsen af april. I korrekturen ses diverse rettelser at være indført af SK selv, jf. *Pap. VIII 2 B 129-132*.

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 32

◀ **en saadan Tid** : hentyder til enevældens fald i de sidste dage af marts (348m,4) og den derpå følgende krig (349,14).

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 33

◀ **Anfægtelsen m: H. t: Udgivelsen** : jf. NB4:118.

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 33

◀ **det pecuniaire Spørgsmaal i Tidens Vanskelighed** : sigter formentlig til de faldende kurser på kgl. obligationer pga. krigsudbruddet (357,10 og 348,22).

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 34

◀ **7 Aars fortsatte Arbeiden** : dvs. siden 1841, da SK skrev sin magisterafhandling *Om Begrebet Ironi*.

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 34

◀ **jeg skal flytte** : SK flyttede 27. april 1848 – den halvårslige 'flyttedag' – fra lejligheden på Nytorv (346,25) til en nyistandsat lejlighed i Rosenborggade på hjørnet af Tornebuskegade, Klædebo Kvarter, matrikel nr. 156 B (se kort 2, C1).

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 35

◀ **at man nu endog tager min Anders fra mig** : Anders Christensen Westergaard (1818-67), værnepligtig bondesøn og SKs tjener siden maj 1844, blev ved generalmobiliseringen i april 1848 placeret i 1. Reservebataljon (se lægdsrullens gruppe 7, litra A, nr. 16200, bd. 4, 1851; Rigsarkivet). Denne bataillon blev ved Justitsministeriets bekendtgørelse af 21. april 1848 indkaldt til at give møde i Citadellet Frederikshavn (Kastellet) den 1. maj 1848, jf. *Adresseavisen* den 22. april 1848, nr. 98.

I trykt udgave: Bind 20 side 360 linje 35

◀ **i disse Dage** : ml. 24. og 27. april 1848.

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 3

◀ **den ny Bog om Sygdommen til Døden** : 287,1.

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 3

◀ **intet Sted at reise hen** : pga. krige og revolutioner i store dele af Europa, således i den preussiske hovedstad Berlin, hvor SK tidl. havde været; dog var det ikke umuligt at rejse, da personpostekspeditionen i København aktuelt annoncerer, at der »herfra indtil videre afgaae Dampskibe til *Travemünde Søndag, Mandag, Onsdag og Torsdag* Kl. 6 Morgen, medtagende Passagerer«, *Berlingske Tidende* den 25. april 1848, nr. 102.

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 5

◀ **Gud er Kjerlighed** : hentydning til 1 Joh 4,8: »Hvo som ikke elsker, kiender ikke Gud; thi Gud er Kierlighed« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 11

◀ **turde troe ... kommen til Verden (...)** Gud selv, der havde sagt det : jf. fx Joh 6,51; 12,46; 18,37.

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 13

◀ **vise, hvilken uendelig Kjerlighed ... føde og døe** : hentyder til Rom 5,8: »men Gud viser sin kærlighed til os, ved at Kristus døde for os, mens vi endnu var syndere.« Jf. også Matt 9,13; Mark 2,17; Luk 5,32. – **han bryder sig om en Spurv (...)** en Synder er jo endnu mindre end en Spurv: sigter til Matt 10,29-31: »Sælges ikke to spurve for en skilling? Og ikke én af dem falder til jorden, uden at jeres fader er med den. Men på jer er selv alle hovedhår talt. Frygt derfor ikke, I er mere værd end mange spurve.«

I trykt udgave: Bind 20 side 361 linje 20

◀ **d. 11 Mai 48** : Optegnelsen er SKs første siden flytningen (360,35).

I trykt udgave: Bind 20 side 362 linje 2

◀ **Gud er Kjerlighed** : 361,11.

I trykt udgave: Bind 20 side 362 linje 15

◀ **inverse** : omvendte.

I trykt udgave: Bind 20 side 362 linje 31

◀ **takker ham ... nogensinde havde ventet** : 322,35.

I trykt udgave: Bind 20 side 363 linje 19

◀ **mine Nærmestes Smaalighed** : sigter til SKs broder, jf. NB4:63 og 317,19.

I trykt udgave: Bind 20 side 363 linje 22

◀ **styrtede mig en Tid i Synd og Udsvævelse** : SKs angivelige 'synd og udsvævelse' før faderens død (se næste kommentar) er ikke bevidnet af andre, og det kan ikke afgøres, hvortil han sigter. Sml. journal JJ:115 dateret 17. maj 1843, hvor SK ligeledes refererer til »min Forvildelse, Lyster, Udskeielser, som dog maaskee i Guds Øine ikke ere saa himmelraabende, thi det var dog Angst, der bragte mig til at fare vild«, SKS 18, 179,3.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 6

◀ **Saa standsede min Faders Død mig** : SKs fader (347,11) døde 9. aug. 1838. Om betydningen heraf fortalte SK kort efter sin teologiske embedseksamen i juli 1840 til Hans Brøchner, »at hans Fader bestandig havde ønsket, at han skulde tage theologisk Examen, og at de meget jævnlig havde discuteret den Sag. 'Saalænge Fader levede, kunde jeg imidlertid forsvare min Thesis, at jeg ikke burde tage den, men da han var død, og jeg ogsaa maatte overtage hans partes i Debatten, saa kunde jeg ikke længere staae mig, og saa maatte jeg beslutte mig til at læse til Examen'« (B. Kirmmse *Søren Kierkegaard truffet*, Kbh. 1996, s. 314). Se også journal JJ:297 fra o. 1844/45: »Da Fader var død, sagde Sibbern til mig: 'Nu faaer De da aldrig theologisk Attestats', og saa fik jeg den netop; havde Fader vedblevet at leve, havde jeg aldrig faaet den«, SKS 18, 234,1-4.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 7

◀ **Gud (...) er Kjerlighed** : 361,11.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 11

◀ **sympathetisk** : egl. med-lidende; medfølende, deltagende.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 14

◀ **maatte bryde min Forlovelse** : med Regine Olsen den 11. okt. 1841 (306,4 og 347,12).

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 15

◀ **fordi jeg ikke turde troe** : sml. journal JJ:115 (dateret 17. maj 1843), som SK indleder med denne forståelse af bruddet: »Havde jeg haft Tro, da var jeg bleven hos Regine. Gud skee Lov og Tak det har jeg nu indseet«, SKS 18, 177,29f.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 16

◀ **arbeide hende flot** : gøre hende (Regine) fri, som man trækker et grundstødt skib fri af grunden.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 22

◀ **sidste Paaske-Fest** : jf. NB4:152.

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 27

◀ **For Gud er Alt muligt** : hentyder til Matt 19,26, hvor Jesus siger: »for Mennesker ere dette umueligt, men for Gud ere alle Ting muelige« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 364 linje 35

◀ **Rapport angaaende Sygdommen til Døden** : SK synes nu at være færdig med manuskriptet til *Sygdommen til Døden* (287,1), hvilket harmonerer med en optegnelse i journal NB12 efter værkets udgivelse den 30. juli 1849: »Sygdommen til Døden er fra midtvejs i 48«, *Pap. X 1 A 583*.

I trykt udgave: Bind 20 side 365 linje 5

◀ **Titlen selv ... at det skulde være Taler** : sml. NB4:76, SKS 20, 324,5f. Se også den foreløbige udarbejdelse, hvor SK først har angivet titlen som »Sygdommen til Døden. / En christelig opbyggelig Udvikling. / i Talers form«, men siden overstreget »i Talers form« og rettet »opbyggelig« til »psychologisk«, *Pap. VIII 2 B 140*. Inden udgivelsen 30. juli 1849 ændrede SK titlen til *Sygdommen til Døden. / En christelig psykologisk Udvikling / til Opbyggelse og Opvækkelse*.

I trykt udgave: Bind 20 side 365 linje 8

◀ **gelaufigt** : germanisme: geläufig, ty. flydende, øvet, mundret.

I trykt udgave: Bind 20 side 365 linje 15

◀ **Bogstavregning** : algebra.

I trykt udgave: Bind 20 side 365m linje 31

◀ **Jacob: Ingen fristes ... sig selv** : jf. Jak 1,13-15: »Ingen sige, naar han fristes: jeg fristes af Gud; thi Gud fristes ikke af det Onde, men han frister heller Ingen. Men Hver fristes, naar han drages og lokkes af sin egen Begierlighed; derefter, naar Begierligheden haver undfanget, føder den Synd; men naar Synden er fuldkommet, føder den Død« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 366 linje 6

◀ Rom 7. Kjød og Blod. En anden Lov i Kjødet : jf. Rom 7, hvor Paulus forklarer, at han med sit sind vil tjene og lyde Guds lov, mens han med sit kød tjener synden, v. 22-25: »Thi jeg haver Lyst til Guds Lov efter det indvortes Menneske; men jeg seer en anden Lov i mine Lemmer, som strider imod mit Sinds Lov, og tager mig fangen under Syndens Lov, som er i mine Lemmer. Jeg elendige Menneske! hvo [hvem] skal frie mig fra dette Dødsens Legeme? Jeg takker Gud ved Jesum Christum vor Herre. Saa tiener da jeg, den selvsamme, Guds Lov med Sindet, men Syndens Lov med Kiødet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 366 linje 9

◀ **Eph: Vi have ... Fyrstendømmer og Magter** : løst citat fra Ef 6,12 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 366 linje 11

◀ **Enhver, der gjør Synd, er Syndens Træl** : løst citat fra Joh 8,34 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 20 side 366 linje 17